

HUZUR DERSLERİNE KATILAN TRABZONLU ÂLİMLER

Süleyman Gür*

Öz

Huzur dersleri, 1172/1759 senesinden 1342/1924 senesine kadar her Ramazan ayında sekiz oturum halinde yapılan tefsir dersleridir. Bu dersler sarayda halifenin huzurunda, kendilerini tamamen ilme hasreden mukarrir ve muhatap diye anılan devrin seçkin âlimlerinin katılımıyla yapılırdı. Dersi takrir edecek âlimler, önceden belirlenen ayetlere, aklı ve nakli kaynaklardan istifade ederek uzun süre hazırlanırlardı. Derslerde müzakere metodu esastı. Mukarrir dersi takrir ettikten sonra muhataplar soru sorup hür bir şekilde dersi münakaşa ederlerdi. Bu usul üzere Fâtiha sûresinden Nahl sûresinin 26. ayetine kadar Kur'ân-ı Kerîm sırasıyla tefsir edilmiştir. Derslere katılanlar İstanbul ruûsunu elde eden ulema arasından şeyhülislâm tarafından seçilip padişah tarafından tayin edilirdi. Eldeki kayıtlardan anlaşıldığına göre bu derslere Anadolu ve Osmanlı coğrafyasının değişik bölgelerine mensup âlimler katılıyordu. Bu âlimlerin bir kısmı da Trabzonlu idi. Bu çalışma ile Trabzonlu bu âlimlerin kimler olduğu, hangi yıllarda hangi oturumlara katıldıkları tespit edilecek, ardından kısa biyografileri, ilmî rütbeleri ve derslere katılım çizelgeleri verilecektir. Bu sayede yöre ulemasının Osmanlı dönemi ilmî hayatına olan katkısı ile ulema ve devlet ricali nezdindeki yeri kısmen ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca huzur derslerine katılan Trabzon ulemasının derslere dair tuttukları tefsir notlarının bulunup bulunmadığı araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Osmanlı, Kur'ân, Huzur Dersleri, Trabzon.

SCHOLARS OF TRABZON WHO PARTICIPATED IN HUZUR LESSONS

Abstract

Huzur Lessons are tafsir lessons performed in eight sessions every Ramadan between the years 1172/1759 and 1342/1924. These lessons were held before the Caliphate in the palace with the participation of the distinguished scholars of the period who had devoted themselves to science and, who were called muqarrir (primary lecturer) and mukhatap (secondary lecturer). The scholars, who would teach the lesson, spent long time preparing for the previously identified verses by using intellectual and transferred sources. The lessons were carried out based on the negotiation method. After the muqarrir lectured the course, the mukhatap would ask questions and negotiate the lesson independently. Quran-ı Kerim was interpreted following this procedure starting from Surah al-Fatiha until the 26th chapter of the Surah an-Nahl respectively. According to the records, these lessons were participated by the scholars from different regions of Anatolian and Ottoman geography. Some of these scholars were from Trabzon. This study will determine the identities of these scholars from Trabzon and, the years and the

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 26/04/2020, Accepted / Kabul Tarihi: 03/09/2020

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.727190>

* Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Ana Bilim Dalı
suleymangur@trabzon.edu.tr

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7515-136X>

sessions they participated in; then, information will be provided on their short biographies, academic ranks and attendance charts.

Keywords: Tafsir, Ottoman, Quran, Huzur Lessons, Trabzon.

GİRİŞ

Huzur dersleri, Osmanlı döneminde, şeyhülislâm tarafından seçilip padişah tarafından onanan seçkin ulemanın, her yıl Ramazan ayının belirli günlerinde, padişahın huzurunda yaptıkları tefsir dersleri için kullanılan bir tabirdir.¹ Bu derslere, padişahın huzurunda icra edildiklerinden dolayı huzur-ı hümayûn dersleri denilmiştir.² Bu dersler ile ilgili ilk sistemli uygulamanın Damat İbrâhim Paşa (ö. 1143/1730) tarafından 1136/1724 yılında icra edildiği ve sonraki yıllarda Sultan III. Ahmed'in de (ö. 1149/1736) bu derslere katıldığı ifade edilmektedir. Derslerin resmiyet kazanması ise Sultan III. Mustafa'nın (ö. 1187/1774) irade ve fermanıyla 1172/1759 yılında gerçekleşmiştir.³ Bu tarihten sonra Osmanlının son dönemine kadar devam eden derslerin sonuncusu 1341 Ramazan'ında yapılmıştır. Hilâfetin ilgasına dair kanunun 1342/1924 yılında yürürlüğe girmesi ile bu dersler tarihe karışmıştır.⁴

Huzur derslerine padişah, şeyhülislâm, dersi sunacak olan mukarrir, müzakereci konumundaki muhataplar ve dinleyici statüsündeki kimseler katılırdı. Bunlara ilaveten padişah, bazı önemli misafirlerini derse dâhil edebilirdi. Hem padişah, hem dinleyiciler, takdim heyeti gibi dersleri minderler üzerinde yerde oturarak dinlerlerdi.⁵ Bu dersler için sabit bir mekân yoktu. Topkapı Sarayı içerisinde Sünnet Odası, Revan Köşkü, Has Oda gibi yerlerde; saray dışında ise Sepetçiler Kasrı, Yalı Kasrı, İncili Köşk gibi mekânlarda dersler icra edilirdi. Bu mekânların seçimi padişah tarafından yapılırdı. Dersler her yıl Ramazan ayının ilk sekiz gününde öğlen ile ikindi arasında yapılırdı.⁶ Mukarrir ve muhataplar şeyhülislâm tarafından seçilir, padişah tarafından atanırdı. Derste takrir edilecek ayetler yaklaşık iki ay önce belirlenir ve mukarrir ve muhataplara bildirilirdi. Her dersin süresi iki saat civarında olup ders bitiminde yüksek rütbeli muhataptan başlamak üzere sırasıyla mukarrire sorular sorulur, müzakereler yapılırdı.⁷ Derslerde tam bir ilmî serbestlik vardı. Mukarrir, ayetin tefsirini yaptıktan sonra kendisine yöneltilen sorulara ve itirazlara cevaplar verir, böylece ilmî bir mübahase cereyan ederdi. Bu yüzden ayetlerin tefsiri yavaş ilerlerdi.⁸

1 Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951), 1/13.

2 Tayyazâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi/Tarih-i Enderun*, nşr. Mehmet Arslan (İstanbul: Kitabevi, 2010), 1/ 314; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 4. Baskı (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993), 1/860.

3 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/62; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1965), 216; Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 18/441-444; Ömer Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18(2011), 521.

4 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/62; İpşirli, "Huzur Dersleri", 18/441-444; Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü", 522.

5 Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi=Son Hatıralar* (İstanbul: Özgür Yayınları, 2003), 431; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, 219; Aydın Temizer, "Osmanlıda Huzur Dersi Örnekleri Tahlil ve Tenkitli Tefsir Metni Neşirleri I", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (2013), 66.

6 Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü", 523.

7 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1/862.

8 İpşirli, "Huzur Dersleri", 18/441-444.

Huzur derslerine katılan ulemanın sayısında zaman içerisinde farklılıklar olmuştur. Dersler, başlangıçta 1'i mukarrir 5'i muhatap olmak üzere toplam 6 kişi tarafından icra edilirken, 1189 yılı itibari ile bu sayı önce 8'e yükselmiş, ardından sırasıyla 12, 13 ve 14'e kadar ulaşmıştır. 1293 yılında 15'e, 1316 yılında ise 16'ya kadar çıkmıştır. Bu tarihten sonra katılımcı sayısında herhangi bir değişiklik olmamıştır.⁹ Huzur derslerinin icra edildiği meclislerin sayısında da değişiklikler olmuştur. Özellikle derslerin resmileştiği ilk zamanlarda Ramazan aylarında 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15,18 gibi farklı sayıda oturumlarla icra edilen derslerde meclis sayısı 1180/1766 yılında 19'a kadar çıkmıştır.¹⁰ 1189/1775 senesinde alınan bir kararla bu sayı 8 ile sınırlandırılmıştır.¹¹

XIX. yüzyıldan itibaren huzur dersleri için yeni bazı ilkeler belirlenmiş ve bir teamül oluşturulmuştur. Buna göre mukarrir ve muhatapların İstanbul ruûsunu¹² almış, resmi bir görevi olmayan ve İstanbul'da oturan âlimler arasından seçilmesi esası getirilmiştir. Ayrıca herhangi bir meclisin mukarrirliği boşalınca, bir sonraki meclisin mukarririnin oraya tayin edilmesi, son meclisin mukarrirliği boşaldığında ise oraya ilk meclisin baş muhatabının getirilmesi teamül haline gelmiştir. Buna göre önceki meclislerin boşalan mukarrir veya muhataplıklarına sonraki meclislerin mukarrir veya muhatapları hiyerarşik sırayla yükselir olmuştur. Fakat bütün bunlara rağmen münhal kalan görevler için yeniden seçim ve tayin yoluna gidilmiş, dışarıdan hiç kimse bu vazifelere getirilmemiştir. Mukarrir herhangi bir nedenle dersi takrir edemeyecek durumda olursa onun yerine şeyhülislâmın teklifi ve padişahın onayı ile sadece o yıl için yeni bir atama yapılmıştır.¹³

Huzur derslerinde öncelik sırası, ruûstaki kıdeme göre belirlenmekteydi.¹⁴ Bu yüzden derslere katılan ulemanın rütbeleri önem arz etmekteydi. Bu rütbelere aşağıdan yukarıya doğru şu şekilde sıralanmaktaydı: İbtidâ-i Hâric, Hareket-i Hâric, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsilâ-i Sahn, Sahn-ı Semân, İbtidâ-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsilâ-i Süleymâniye, Süleymâniye, Daru'l-Hadis-i Süleymâniye.¹⁵ Bu rütbelerin en yükseği, Daru'l-Hadis rütbesi idi.¹⁶

9 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/84 vd.; İpşirli, "Huzur Dersleri", 18/441-444; Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü", 526.

10 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/69; Temizer, "Osmanlıda Huzur Dersi Örnekleri", 68.

11 Bu tarihten itibaren 1200/1785 senesine kadar huzur dersleri mutad olarak her Ramazan'da 8 ayrı oturum şeklinde icra edilirken 1200/1785 yılından itibaren bu meclislere bir de "mukarrirler meclisi" ilave edilmiştir. Yılda bir kez toplanan bu meclisin muhataplarını mukarrir ve muhatap niteliğindeki zatlar oluştururdu. Hatta bazen bu oturumlara dışarıdan müderrisler de katılırdı. Bunlara ilaveten, "sudur meclisleri" diye tabir edilen bir oturum daha vardır ki bu oturuma ilmi yönden yüksek rütbelere sahip olup mutad meclislere katılma salahiyetini kaybedenler iştirak ederlerdi. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/84-88; Ömer Kara, "İslâm Geleneğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları 2* (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2013), 335-336.

12 Ruûs, Osmanlı döneminde, her alandaki terfi ve tayinleri ifade etmede kullanılan bir kavramdı. İlmiye sınıfı için de kullanılmaktaydı. Medrese tahsilini tamamlayıp mülâzım olanlardan yedi senelik mülâzemet süresinden sonra girdikleri ruûs imtihanını başaranlar ruûs alırlardı. Recep Ahıskalı, "Ruûs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 35/272-273.

13 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/92-93, 104; İpşirli, "Huzur Dersleri", 18/441-444; Temizer, "Osmanlıda Huzur Dersi Örnekleri", 67.

14 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1/862.

15 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1/54; Enver Demirpolat, "Huzur Derslerine Katılan Harputlu Âlimler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2012), 214.

16 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1/740.

Huzur derslerinin nasıl icra edildiğine dair detaylar kaynaklarda mevcuttur.¹⁷ Bu derslerde hangi yıl hangi ayetlerin tefsir edildiği hakkında da bazı kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre 1180/1766 yılına kadar yapılan derslerde padişah tarafından seçilen ayetler tefsir edilmiş iken 1180 yılından 1200/1786 yılına kadar yapılan derslerde ise sûre seçimine geçilmiştir. Bu usul üzere İsrâ, Fetih ve Saf sûreleri tefsir edilmiştir. 1200 yılında ise mushaf tertibi esas alınmış ve takip eden yıllarda bu metot değiştirilmemiştir. 1341/1923 Ramazanında yapılan son derste, Nahl sûresinin 26. ayetine kadar gelinmiştir.¹⁸

Huzur derslerinde yapılan takrir ve müzakerelerin bir kısmının gönüllülük esasına göre kayda geçirildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Bu kayıtların ilk örneklerine 1238/1823 yılında II. Mahmud'un (ö. 1255/1839) saltanatı döneminde rastlandığı ifade edilmekte idi.¹⁹ Ancak Mehmet Akif Alpaydın'ın tespit ettiği ve 1200/1786 senesi Ramazanında, Fâtiha sûresinin tefsir edildiği huzur derslerinin bir özeti mahiyetinde olan bir risale, bu derslerle ilgili kayıtların daha önceki dönemlerde de tutulmuş olabileceğini ortaya koymaktadır.²⁰ Tutulan bu notların bir kısmı yazma olarak günümüze ulaşmış, bir kısmı ise zayi olmuştur. Bazı âlimler ise kendi notlarını kitaplaştırmışlardır.²¹ Bu çalışmayı yaparken zihnimizi meşgul eden şeylerden biri huzur derslerine katılan Trabzonluların bu derslere dair not tutup tutmadığı, tutmuşlarsa bu notların günümüze ulaşımına ulaşmadığı hususuydu. Ancak yaptığımız bütün araştırmalara rağmen şu ana kadar böyle bir kayda rastlayamadık.

Huzur derslerini mühim bir ilmî hadise olarak değerlendiren Ebül'ulâ Mardin, bu derslerin tefsirdeki ihtilafların en üst çözüm mahalli ve aynı zamanda tefsir ilminin de inkişafına medar olduğu kanaatindedir. Ona göre, memlekette temayüz eden ve diğer resmi vazifelerden tecerrütte kendilerini tamamen ilme hasreden zamanın seçkin ulemasının, halife huzurunda resmi mahiyeti haiz olarak akdettikleri münazaralı meclislerde, Kur'an'ın tefsiriyle ilgili bahisleri aklî ve naklî kaynaklardan istifade ederek, bütün detayları ile en hür bir şekilde tenkit ve münakaşa yoluyla tefsirden mümkün olduğu kadar azâde sûrette ta'mik ve tetkik edip aralarında kat'i bir neticeye varmış olmaları ilmi büyük bir hadisedir.²²

Son zamanlarda konu ile ilgili çalışma yapan bazı araştırmacılar da tıpkı Mardin gibi huzur derslerinin önemini vurgulayarak, sahip olduğu imkanlar bakımından tefsir alanındaki ihtilafların en üst çözüm mahalli olma potansiyeline sahip olduğunu düşünmekle birlikte bu derslerin tarihi süreçte tam olarak böyle bir rol oynamadığını düşünmektedirler. Buna gerekçe olarak öne sürdükleri en önemli argüman da vaaz ve nasihat maslahatının bu derslerde akademik niteliğin önüne geçtiği şeklindedir.²³ Ancak hemen ifade etmek gerekir ki günümüze ulaşan takrir ve müzakere metinleri çok az olduğundan ve eldekiler de henüz tam olarak tetkik edilemediğinden bu konuda net

17 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/89-98.

18 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/72-82; Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü", 529.

19 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/1106; Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü", 531.

20 Mehmet Akif Alpaydın, "Hulâsatü'l-Mukarriîn: Huzur Dersi'nde Fâtiha Tefsirinden Süzülenler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2018), 195.

21 Bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1/865. Ayrıntılı bilgi için bk. Kara, "İslâm Geleneğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri", 344-48.

22 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/7-8.

23 Kara, "İslâm Geleneğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri", 2/353-354; Alparslan Kartal, "Huzur Derslerine Katılan Karşı Âlimler", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2017), 232-233.

ifadeler kullanmak yanıltıcı olabilir. Ayrıca böyle olsa bile padişahın hazır bulunduğu bir ortamda Kur'an-ı Kerim ayetlerinin devrin yetkin âlimleri tarafından tefsir edilmesi, söz konusu ayet zımnında imparatorluğun zirvedeki temsilcisine tavsiyeler ve öğütler verilmesi son derece mühim bir hadisedir. Ümmetin sorunları, devletin karşılaşması muhtemel tehlikeler, görülen yönetim zaafiyetleri gibi bazı hususların öğüt mahiyetinde de olsa padişaha doğrudan arzı mükemmel bir mekanizma olarak görünmektedir.²⁴

Huzur dersleri konusundaki en sistematik ve kapsamlı çalışma, Ebül'ulâ Mardin'in *Huzur Dersleri* adlı üç ciltlik eseridir. Bu temel esere ilaveten başka bazı kaynaklarda ve çeşitli ilmî çalışmalarda da konu işlenmiştir. Ömer Kara "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü" isimli makalesinde bu çalışmalara detaylı bir şekilde yer vermiştir. Ayrıca huzur dersleri ile ilgili günümüzde çeşitli akademik çalışmalar da yapılmıştır.²⁵ Bu çalışmalarda, huzur dersleri çeşitli açılardan ele alınmıştır. Bir kısım çalışmalarda da Erzurum, Harput, Kars gibi bölgelerden huzur derslerine katılan âlimler incelenmiştir. Biz de huzur derslerine katılan Trabzonlu âlimleri ele alarak bu çalışmalara bir yenisini eklemek istedik.

Bu arada neden Trabzon uleması sorusu akla gelebilir. Bunu şu şekilde izah etmek mümkündür. Sultanlar ve şehzadeler şehri olan Trabzon, fethedildiği 1461 yılından itibaren nice devlet ve ilim adamını ağırlamış, nicesini yetiştirmiş, nicesine de ilham kaynağı olmuştur. Şüphesiz bunda Fatih Sultan Mehmet (ö. 886/1481), Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (ö. 974/1566) gibi idarecilerin Trabzon'u önemli bir merkez olarak görmeleri etkili olmuş ve Trabzon kısa zamanda Osmanlı'nın önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir.²⁶ Şehir merkezinde Fatih Medresesi, İmaret (Hatuniye) Medresesi, İskender Paşa Medresesi, Hamza Paşa (Küçük İmaret) Medresesi, Pazarkapı Medresesi, Çarşı Camii Medresesi gibi çok sayıda medrese inşa edilmiş, şehre bağlı kazalarda ve hatta köylerde onlarca medrese kurulmuştur. Ayrıca Osmanlı döneminde dârülkurrâ adıyla anılan ilk iki yapıdan biri, Fâtih Dârülkurrâsı ismiyle Trabzon'da açılmıştır. 1514 yılında açılan Hâtûniye Dârülkurrâsı ile daha sonra inşa edilen İskender Paşa Dârülkurrâsı ise Trabzon'da kurulan diğer meşhur ilim merkezleri olmuştur.²⁷ Onlarca müderrisin görev yaptığı bu medreselerde ve dârülkurrâlarda binlerce talebe yetişmiştir ve bu talebelerin Osmanlı dönemi dinî ve ilmî hayatına ciddi katkıları olmuştur. Gerek Trabzon'da

24 Mustafa Ünver, "Sarayda Abdülhamid Han Huzurunda Bir Tefsir Dersi ve Neşri", *Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşamasi: İstanbul Tecrübesi* (2010), 334.

25 Huzur derslerini ele alan bazı çalışmalar: Salih Çavuşoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Padişah Huzurunda Yapılan Tefsir Dersleri* (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2010); İpşirli, "Huzur Dersleri", 18/441-444; Ünver, "Sarayda Abdülhamid Han Huzurunda Bir Tefsir Dersi ve Neşri", 333-353; Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü", 519-539; Demirpolat, "Huzur Derslerine Katılan Harputlu Âlimler", 213-237; Kara, "İslâm Geleneğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri", 299-369; Temizer, "Osmanlı'da Huzur Dersi Örnekleri Tahlil ve Tenkitli Tefsir Metni Neşirleri I", 65-92; Ömer Kara, "Osmanlı'da Huzur Derslerine Katılan Erzurumlu Âlimler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 47 (2017), 57-74; Kartal, "Huzur Derslerine Katılan Karşı Âlimler", 224-243; Ersin Çelik, "Huzur Dersleri Mukarrirlerinden Tosyalı İsmail Zühtü Efendi'nin Tefsir Metninin İncelenmesi", *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/31 (2017), 301-314; Alpaydın, "Hulâsatü'l-Mukarrirîn: Huzur Dersi'nde Fâtîha Tefsirinden Süzülenler", 193-210.

26 Feridun Emecen, "Selim I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/407-414; Feridun Emecen, "Süleyman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/62-74.

27 M. Baha Tanman, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/545-548.

kurulan medreselerde, gerekse bu medreselerde ilk tahsillerini aldıktan sonra İstanbul'daki medreselerde yüksek tahsil yapan Trabzon ulemasının ilmî hayata katkısı konusunda bazı istatistikler de mevcuttur. Nitekim II. Mahmud (ö. 1255/1839) döneminde İstanbul medreseleri arasında Anadolu vilayetlerinden gelenler arasında Trabzonlu müderrisler 11 kişi ile yedinci sırada iken II. Abdülhamid (ö. 1918) döneminde bu sayı daha da artmış ve 36 kişi ile Trabzon doğumlu müderrisler ilk sıraya yükselmiştir.²⁸ Trabzon genelinde 1869'da 397,²⁹ 1888'de 92,³⁰ 1914'te 149³¹ medresenin varlığına dair kayıtlar da yörenin Osmanlı ilim ve kültür hayatındaki yerini göstermesi bakımından önemlidir.³² Trabzon, Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de ülkenin dinî ve ilmî hayatına ciddi manada katkı sunmaya devam etmiştir. Hattâ, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte ve Cumhuriyet'in bilhassa çalkantılı dönemlerinde de din eğitiminin sürdürülmesi konusunda Trabzon ulemasının son derece üstün gayretleri olmuştur. O kadar ki, ülkenin birçok yerinde, durma noktasında gelen dinî faaliyetler, Trabzon'da kesintisiz bir şekilde devam etmiş ve bu yöre din eğitimi açısından ülkenin lokomotiflerinden biri olmuştur.

İşte bu gibi nedenlerden dolayı bu makalede, Trabzon'dan İstanbul'a gelerek İstanbul medreselerinde ve sarayda kendilerine yer bulan, ilmiye sınıfında önemli mevkilere yükselen Trabzonlu âlimlerin izlerini sürmek ve onların ilmî hayata katkılarını bir nebze de olsa ortaya koymak istedik. Tespitlerimize göre başlangıcından bitimine kadar huzur derslerinde 4 mukarrir ve 26 muhatap olmak üzere Trabzonlu toplam 30 âlim katılmıştır.³³ Bu tespitlerimizi Ebül'ulâ Mardin'in *Huzur Dersleri* adlı eserini baştan sona kadar iyice tetkik etmek sûretiyle elde edebildik. Eserde Trabzon ulemasına dair dağınık halde verilen malumatları bir araya getirerek sistematik bir şekilde vermeye çalıştık. Söz konusu eser alanın esas kaynağı ve diğer çalışmaların da yegane dayanağı olması nedeni ile bizim de temel kaynağımız olmuştur. Bununla birlikte Mehmet Zeki Pakalın'ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* gibi kaynaklarda konu ile ilgili kısımlar incelenmiştir. Belirlenen âlimlerin biyografilerine ulaşmak amacıyla Osmanlı

28 Arzu Güldöşüren, "İstanbul'da Taşralı Bir Ulema Ailesi: Trabzonlu Mirzadeler", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (8-10 Ekim 2015) ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1/339-353.

29 *Trabzon Vilayet Salnamesi (İl Yıllığı)*, (1869), 70-71, İSAM (Erişim 10 Temmuz 2020).

30 *Trabzon Vilayet Salnamesi (İl Yıllığı)*, (1888), 127-130, İSAM (Erişim 10 Temmuz 2020)

31 Sadık Albayrak, "1914 Yılında Trabzon Medreseleri ve Çaykara'da İlmi Hayat", *Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu I* (Trabzon: Çaykara Müftülüğü Yayınları, 2002), 302-316.

32 Ayrıntılı bilgi için bk. Cevat Sıddıki, "Aile Kütüphanelerinden Hareketle Eski Of Medreselerinin Eğitim Müfredatının İncelenmesi (Numanzadeler Aile Kütüphanesi Örneği)", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (8-10 Ekim 2015) ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1/641-649.

33 Ebül'ulâ Mardin'in *Huzur Dersleri* adlı eserinde Harputlu iki âlim iki yerde sehven Trabzonlu olarak gösterilmiştir. 1264/1848 senesinde I. mecliste icra edilen huzur dersine baş muhatap olarak Hâmise'den mütekaid rütbesi ile Trabzonlu Abdurrahman Efendi'nin katıldığı yazılıdır. (Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/313). Ancak eser dikkatli bir şekilde incelendiğinde Harputlu Abdurrahman Efendi'nin 1254'ten (1264 hariç) 1267 senesine kadar Hâmise'den mütekaid rütbesi ile huzur derslerinin I. meclisine baş muhatap olarak katıldığı görülmektedir. 1264'te ise aynı rütbe ile bu mevkide Trabzonlu Abdurrahman Efendi gösterilmiştir. Oysa ki bu tarihlerde bu derslere katılan bu isimde bir Trabzonlu bulunmamaktadır. (bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/271-325). Aynı şekilde Trabzonlu Ebubekir Fevzi Efendi'nin 1270 yılındaki huzur dersine muhatap olarak katıldığı yazılıdır. (Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/338). Yapılan incelemede 1269, 1271 ve 1272 yıllarındaki huzur derslerine Harputlu Ebubekir Fevzi Efendi'nin muhatap olarak katıldığı tespit edilmiştir. Bu durumda 1270'deki derse onun yerine hataen Trabzonlu Ebubekir Fevzi Efendi'nin adının yazıldığı anlaşılmaktadır. (bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/338-343).

âlimlerinin hayatlarına yer veren kitaplar taranmıştır. Ayrıca günümüzde yapılan akademik çalışmalara da müracaat edilmiş ve üslup birliği sağlama gayesi ile bu çalışmalardakine benzer bir metot takip edilmiştir. Buna göre makalede öncelikle huzur dersleri ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Ardından bu derslere katılan Trabzonlu âlimlerin hayatları, huzur derslerine katıldıkları yıllar, buldukları meclislerdeki konuları, ilmî rütbeleri ve benzeri konular kısaca ele alınmış ve bazı bilgiler tablo halinde gösterilmiştir. Şahıslar, derslere katılımlarındaki kronolojik sıralama takip edilerek verilmiştir.

1. Huzur Derslerine Katılan Trabzonlu Mukarrirler

Mukarrir, dersi yapan, anlatan, takrir eden kişi demek olup huzur derslerinde ilmiye sınıfının en yetkili kişisidir. Her mecliste bir tane bulunurdu. Aynı Ramazan içerisinde bir kez mukarrirlik yapabildi. Muhatap sayıları zaman içerisinde değişmesine rağmen mukarrir hep tek kişi olarak kalmıştır. Mukarrir, ya doğrudan sultan tarafından seçilir ve onanırdı; ya da şeyhülislâm tarafından seçilir, padişah tarafından onanırdı. Görevi, seçilen ayetlere önceden hazırlanmak, Beydâvî'nin *Envâru't-tenzîl* adlı tefsirinden dersi takrir etmek, muhatapların sorularını cevaplandırmak ve dua ile meclisi tamamlamaktı. Mukarrir ve muhatap olabilmenin; İstanbul ruûsunu haiz müderris olmak, çok talebesi bulunmak, melekesi, uzmanlığı ve kemaliyle meşhur olmak, uhdesinde resmi bir görev bulunmamak, İstanbul'da ikamet etmek gibi şartları vardı. Bu şartların son ikisi 1251 senesinde, II. Mahmud'un iradesiyle, kadılık ve naiblik gibi vazifelere tayin edilenler ve ikametini İstanbul dışına alanlar mukarrirlik ve muhataplık vazifelerine devam edebilirler şeklinde değiştirilmiştir.³⁴ Tespit edebildiğimiz kadarıyla huzur derslerine katılan Trabzonlu dört mukarrir bulunmaktadır. Ancak bu mukarrirlerin tefsir notlarına dair günümüze ulaşan herhangi bir kayıt şimdilik bulunamamıştır.

1.1. Muhammed Efendi (ö. 1216/1802 sonrası)

Hayatı hakkındaki sınırlı bilgiler, 1188/1774 yılı Rebiülevvel ayında Kudüs mollası olduğunu,³⁵ 1204-1216 seneleri arasında mukarrir sıfatı ile huzur derslerine katıldığını göstermektedir.³⁶ Mardin'in tespitlerine göre, 5 Ramazan 1204 Çarşamba günü, İncili'de, III. meclisin mukarrirliğini; 12 Ramazan 1205 Pazar günü Kasrı Cedit'te Kilâri Hassa Hocası sıfatıyla IV. meclisin mukarrirliğini yapmıştır. Bu derste Bakara sûresinin 35. ayetinin yarısını tefsir etmiştir.³⁷ 7 Ramazan 1206 Pazar günü yine Kilâr hocası sıfatıyla Mustafapaşa Kasrı'nda III. meclisteki dersi takrir etmiştir. Aynı sıfatla 4 Ramazan 1207 Pazartesi günü II. meclisin mukarrirliğini Taşkışık'te yapmıştır. Aynı yerde aynı sıfatla 2 Ramazan 1208 Perşembe günü II. meclisteki tefsir dersini takrir etmiştir. 4 Ramazan 1209 Salı günü bu kez Kütüphane Hocası sıfatıyla Sünnet Odası'ndaki ictimada I. meclisteki huzur dersini takrir etmiştir. Yine aynı yerde 1 Ramazan 1210 Perşembe günü bu kez Kilâri Hassa Hocası sıfatıyla I. meclisteki dersi takrir etmiştir. 2 Ramazan 1211 Salı günü aynı yerde aynı sıfatla I. meclisin dersini takrir etmiştir. 3 Ramazan 1212 Pazartesi günü aynı yerde aynı sıfatla bu kez II. meclisteki dersin mukarrirliğini yapmıştır. 1 Ramazan 1213 Çarşamba günü saat sekizde Sünnet Odası'ndaki ictimada I. meclisteki dersi takrir etmiştir. 2 Ramazan 1214

34 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/89-99; Kara, "İslâm Geleneğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri", 321-322.

35 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/183; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye* (İstanbul: Sebül Yayınları, 1995), 4/304.

36 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/110; 2-3/7; 860.

37 *وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا* Bakara 2/35. Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/8.

Pazartesi günü Kütüphane Hocası sıfatıyla yine I. meclisin mukarrirliğini yapmıştır. 2 Ramazan Pazar günü Sünnet Odası'nda aynı sıfatla yine I. meclisteki dersi takrir etmiştir. 1 Ramazan 1216 Çarşamba günü de Sünnet Odası'nda I. meclisteki huzur dersini takrir ettiği kayıtlarda mevcuttur.³⁸

1198 yılından 1204 yılına kadar huzur derslerine katılanlarla ilgili bilgiler oldukça azdır. Var olanlar da muhataplarla ilgili bilgi vermemektedir.³⁹ Bu yüzden Trabzonlu Muhammed Efendi'nin bu tarihlerde muhatap olarak huzur derslerine katılıp katılmadığına dair şimdilik bir şey söylenememektedir. 1217-1223 yıllarını gösteren detaylı kayıtlar olmamakla birlikte ceyb-i hümayun defterlerinde bu tarihler arasında da huzur derslerinin yapıldığı bildirilmektedir.⁴⁰ Ancak bu dönemde icra edilen derslerle ilgili yeterince bilgi olmadığı için onun bu tarihlerdeki derslere katılımı konusunda da görüş beyan edilememektedir. Muhammed Efendi'nin, toplam yedi dersi, huzur derslerinin zirvesi olan birinci meclisin mukarriri sıfatı ile takrir etmesi, onun yöneticiler ve ulema nezdindeki yerini ve ilmî yetkinliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.⁴¹

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1204/1790	III.	Mukarrir		Trabzonlu Muhammed Efendi
1205/1791	IV.	Mukarrir	Kilâri Hassa Hocası	Trabzonlu Muhammed Efendi
1206/1792	III.	Mukarrir	Kilâri Hassa Hocası	Trabzonlu Laz Muhammed Efendi
1207/1793	II.	Mukarrir	Kilâri Hassa Hocası	Trabzonlu Laz Muhammed Efendi
1208/1794	II.	Mukarrir	Kilâri Hassa Hocası	Trabzonlu Laz Muhammed Efendi
1209/1795	I.	Mukarrir	Kütüphane Hocası	Laz Muhammed Efendi
1210/1796	I.	Mukarrir	Kilâri Hassa Hocası	Laz Muhammed Efendi
1211/1797	I.	Mukarrir	Kilâr Hocası	Laz Muhammed Efendi
1212/1798	II.	Mukarrir	Kilâr Hocası	Laz Muhammed Efendi
1213/1799	I.	Mukarrir	Kilâr Hocası	Laz Muhammed Efendi

38 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/7 vd.

39 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/116 vd.; 2-3/4 vd.

40 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/39-40.

41 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/7 vd.

1214/1800	I.	Mukarrir	Kütüphane Hocası	Laz Muhammed Efendi
1215/1801	I.	Mukarrir	Kütüphane Hocası	Laz Muhammed Efendi
1216/1802	I.	Mukarrir	Kütüphane Hocası	Laz Muhammed Efendi

1.2. Numan Efendi (ö. 1285/1869)

Numan Efendi, Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye hocası, huzur dersleri muhatap ve mukarriri olup 1260'da Hâmise-i Süleymâniyye itibar olunmuştur. 1282 Ramazan'ında Mekke-i Mükerrreme'de ihtiyarı ikametine ferman olunmuş,⁴² 1285'te orada vefat etmiştir.⁴³ Huzur dersleri muhatapı şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi'nin babasıdır.⁴⁴ Huzur derslerine 1247-1254 seneleri arasında muhatap, 1254-1285 seneleri arasında tam 31 sene mukarrir olarak iştirak etmiştir.⁴⁵ Sait Çayırılı onun hakkında, Ebül'ulâ Mardin'e gönderdiği mektubun bir yerinde şu ifadeleri kullanır: "Numan Efendi her dersinde memleket ve din namına makul ve makbul itirazlarda ve irşadatta bulunup dalâleti hidâyete ve hıyaneti merhamete teşvik ve terğib ile mecliste hazır bulunanları memnun ve meftun eder, tenvir buyururlarmış."⁴⁶ Numan Efendi, 1247 yılında tayin edildiği muhataplık görevinden 23 Cemaziyelevvel 1254 yılında mukarrirliğe tayin sebebiyle ayrılmıştır. Vefat ettiği 1285 yılına kadar da mukarrirlik görevini aralıksız sürdürmüştür. Huzur dersleri ile ilgili kayıtlardan anlaşıldığına göre 1247'de İbtidâ-i Dâhil, 1249'da Hareket-i Dâhil, 1254'de Mûsılâ-i Sahn, 1260'da Hâmise rütbesinde iken 1263'te Hâmise'den mütekaid olmuştur.⁴⁷

Numan Efendi, devrinin büyük âlimlerinden olmasına rağmen doğumu, çocukluğu, tahsili ve benzeri konularda hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yukarıda hakkında malumat verilen iki kaynakta da Trabzonlu olduğu yazılıdır. Ancak Mardin, 1275 yılından sonraki derslerde onu Ahıskalı şeklinde kaydetmiştir. Bu durum onun Trabzon'a yerleşen Ahıska asıllı Türklerden olduğuna işaret etmektedir.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.⁴⁸

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1247/1832	VIII.	5.Muhataap	İbtidâ-i Dâhil	Manastırlı Muhammed Emin Efendi
1248/1833	VII.	11.Muhataap	İbtidâ-i Dâhil	Babakal'alı Mustafa Efendi
1249/1834	VII.	3.Muhataap	Hareket-i Dâhil	Babakal'alı Mustafa Efendi

42 Bir kayıttta Mekke'deki ihtiyarı ikamet tarihi 1280 olarak verilmiştir. bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/108.

43 Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 5/ 167; Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/183.

44 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/, 194; 860.

45 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/183.

46 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/783.

47 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/131; 244 vd.

48 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/244 vd.

1250/1835	VI.	13.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Denizlili Yahya Efendi
1251/1835	VI.	10.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Çarşambalı Mustafa Efendi ⁴⁹
1252/1836	VI.	5.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Çarşambalı Mustafa Efendi
1253/1837	VI.	3.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Çarşambalı Mustafa Efendi
1254/1838	VIII.	Mukarrir	Mûsilâ-i Sahn	Trabzonlu Numan Efendi
1255/1839	VIII.	Mukarrir	Mûsilâ-i Sahn	Trabzonlu Numan Efendi
1256/1840	VIII.	Mukarrir	Mûsilâ-i Sahn	Trabzonlu Numan Efendi
1257/1841	VIII.	Mukarrir	Mûsilâ-i Sahn	Trabzonlu Numan Efendi
1258/1842	VIII.	Mukarrir	Mûsilâ-i Sahn	Trabzonlu Numan Efendi
1259/1843	VIII.	Mukarrir	Mûsilâ-i Sahn	Trabzonlu Numan Efendi
1260/1844	VIII.	Mukarrir	Hâmise	Trabzonlu Numan Efendi
1261/1845	VIII.	Mukarrir	Hâmise	Trabzonlu Numan Efendi
1262/1846	VIII.	Mukarrir	Hâmise	Trabzonlu Numan Efendi
1263/1847	VIII.	Mukarrir	Mütekaid	Trabzonlu Numan Efendi
1264/1848	VII.	Mukarrir	Hâmiseden Mütekaid	Trabzonlu Numan Efendi
1265/1849	VI.	Mukarrir	Mütekaid	Trabzonlu Numan Efendi
1266/1850	VI.	Mukarrir	Mütekaid	Trabzonlu Numan Efendi
1267/1851	IV.	Mukarrir	Mütekaid	Trabzonlu Numan Efendi
1268/1852	IV.	Mukarrir	Mütekaid	Trabzonlu Numan Efendi
1269/1853	IV.	Mukarrir	Mütekaid	Trabzonlu Numan Efendi
1270/1854	IV.	Mukarrir	Mütekaid	Trabzonlu Numan Efendi
1271/1855	IV.	Mukarrir	Mütekaid	Trabzonlu Numan Efendi

49 Hacda bulunduğu için dersi İstanbullu Muhammed Emin Efendi takrir etmiştir. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/252.

1272/1856	IV.	Mukarrir	Mütekaid	Trabzonlu Numan Efendi
1273/1857	IV.	Mukarrir	Mütekaid	Trabzonlu Numan Efendi
1274/1858	IV.	Mukarrir	Mütekaid	Trabzonlu Numan Efendi
1275/1859	III.	Mukarrir	Mütekaid	Ahıskalı Numan Efendi ⁵⁰
1276/1860	IV.	Mukarrir	Mütekaid	Ahıskalı Numan Efendi
1277/1861	III.	Mukarrir	Mütekaid	Ahıskalı Numan Efendi
1278/1862	III.	Mukarrir	Mütekaid	Ahıskalı Numan Efendi
1279/1865	III.	Mukarrir	Mütekaid	Ahıskalı Numan Efendi
1280/1864	III.	Mukarrir	Mütekaid	Ahıskalı Numan Efendi
1281/1865	III.	Mukarrir	Mütekaid	Ahıskalı Numan Efendi
1282/1866	II.	Mukarrir	Mütekaid	Ahıskalı Numan Efendi
1283/1867	II.	Mukarrir	Mütekaid	Ahıskalı Numan Efendi
1284/1868	I.	Mukarrir	Mütekaid	Kangırlı Ali Niyazi Efendi ⁵¹
1285/1869	III.	Mukarrir	Mûsilâ-i Sahn ⁵²	Ahıskalı Numan Efendi

1.3.Hasan Sabri Efendi (ö. 1297/1880)

Hakkında fazla bilgi yoktur. Mehmet Süreyya, müderris ve molla olduğunu, Mekke pâyesini elde ettiğini kaydeder.⁵³ 1279-1286 tarihleri arasında muhatap, 1287-1289 tarihleri arasında mukarrir olarak huzur derslerine katılmıştır. 1289’da Mahreç pâyesi ile terfi sebebiyle bu görevden ayrılmıştır. 1297 senesinde vefat etmiştir.⁵⁴ Huzur derslerine Hareket-i Hâric rütbesi ile başlamış olup son derste Hâmise-i Süleymâniye rütbesinde olduğu görülmektedir.

Huzur dersi hocaları nakdî atıyyelerin yanı sıra bazen muhataplıktan mukarrirliğe; huzur dersi mukarrirliğinden mukarrirler meclisi mukarrirliğine terfi şeklinde taltiflere mazhar olabiliyorlardı. Hasan Sabri Efendi de bunlardan biriydi. Zira o, 1286 yılında 3. meclise muhatap olarak iştirak etmiş ve o yıl mukarrirliğe tayin olunmuş, 1287 yılında ise mukarrirler meclisi mukarrirliği⁵⁵ vazifesine terfi edilmiştir.⁵⁶ 1289 senesi Ramazan’ın

50 Bu tarihten itibaren “Ahıskalı” şeklinde kayıtlıdır.

51 I. meclis mukarriri Ahıskalı Numan Efendi’nin mazeretine binaen dersi II. meclis muhataplarından Kangırlı Ali Niyazi Efendi vekaleten takrir etmiştir. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/396.

52 Kanaatimizce buradaki rütbe mütekaid yazılması gerekirken sehven Mûsilâ-i sahn şeklinde yazılmıştır.

53 Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 3/251.

54 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/141; 2-3/183.

55 Yılda bir kez toplanan bu meclisin muhataplarını, mukarrir ve muhatap niteliğindeki zatlar oluştururdu. Hatta bazen bu oturumlara dışarıdan müderrisler de katılırdı. Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*,

dokuzuncu günü ise kendisine Mevleviyet pâyesi verilerek ilmiye meslekinin en feyizli memuriyetlerinden sayılan Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî müftülüğüne atanmıştır. Sultan Abdülaziz'in huzurundaki ders takrirleri pek hararetli cereyan edegelmekte olduğundan daha muhatap iken dikkati hümayunu çekerek mukarrirliğe seçilmiş olan bu zata inha olunmaksızın Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî müftülüğünün verilmesi, ders dolayısı ile elde edilmiş bir mazhariyet olmalıdır.⁵⁷

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.⁵⁸

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1279/1865	VIII.	11. Muhatap	Hareket-i Hâric	Amasyalı Halil Efendi
1280/1864	VIII.	4. Muhatap	Hareket-i Hâric	Filibeli Abdullah Efendi
1281/1865	VIII.	3. Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	Filibeli Abdullah Efendi
1282/1866	VII.	3. Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	Bodrumlu Ömer Lûtfi Efendi
1283/1867	VI.	12. Muhatap	Hareket-i Dâhil	Bodrumlu Ömer Lûtfi Efendi
1284/1868	VI.	1. Muhatap	Hareket-i Dâhil	Ayaşlı Mustafa Efendi
1285/1869	V.	8. Muhatap	Hareket-i Dâhil	Samsunlu Halil Efendi
1286/1869	III.	11. Muhatap	Hareket-i Altmışlı	Samsunlu Halil Efendi
1287/1870	VIII.	Mukarrir	Mûsılâ-i Süleymâniye	Trabzonlu Hasan Sabri Efendi
1288/1871	VIII.	Mukarrir	Hâmise-i Süleymâniye	Trabzonlu Hasan Sabri Efendi
1289/1872	VIII.	Mukarrir	Hâmise-i Süleymâniye	Trabzonlu Hasan Efendi

1.4.Mahmud Kamil Efendi (ö. 1328/1910)

Kaynaklarda Oflu nisbesiyle anılan Mahmud Kamil Efendi, 1250/1834⁵⁹ yılında Çaykara'nın Maraşlı (Paçan) köyünde doğdu. İlk tahsilini köyünde yaptıktan sonra Kayseri'ye giderek orada icazet aldı. 1280/1862'de İstanbul'da müderris oldu.

1/84-88; Kara, "İslâm Geleneğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri", 335-336.

56 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/103; Kara, "İslâm Geleneğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri", 343-344.

57 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/103.

58 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/113 vd.

59 Mardin, 1251'de doğduğunu kaydeder. Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/175

1285/1869'da Fetvahane Müsevvitliğine atandı. 1293/1877'de Reisü'l-Müsevvidin oldu. 1878'de Kudüs Mevleviyeti'ne nail oldu. 1883'de Medine-i Münevvere Kadılığı'na atandı. 1894 yılında İstanbul pâyesi, 1900 yılında Anadolu Kazaskerliği pâyesi uhdesine verildi ve 17 Nisan 1900 yılında da fiilen Rumeli Kazaskeri oldu. 1908 yılının sonuna kadar bu vazifeyi sürdürdü. 13 Ramazan 1328/1910 yılında vefat etti. İstanbul'da Fatih Camii haziresine defnedildi.⁶⁰

Huzur derslerine 1285-1291 seneleri arasında muhatap, 1292-1294 seneleri arasında mukarrir olarak iştirak etti. Muhataplık derecesi, gerek oturma önceliği gerekse ilmî rütbesi bakımından sürekli artış gösterdi. 1285 yılında Sahn, 1287'de İbtidâ-i Altmışlı, 1288'de Hareket-i Altmışlı, 1289'da Mûsilâ-i Süleymâniye, 1290'da Hâmise-i Süleymâniye rütbeleri ile 1291 yılına kadar muhataplık görevini sürdürdü. 1292'de Hâmise-i Süleymâniye rütbesi ile mukarrir olarak tayin edildi. 1294 yılında da aynı rütbe ile mukarrirlik yaptıktan sonra bu görevden ayrıldı.⁶¹

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.⁶²

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1285/1869	VIII.	4.Muhatap	Sahn	Tekirdağlı Ömer Efendi
1286/1869	V.	12.Muhatap	Sahn	Tekirdağlı Ömer Efendi
1287/1870	V.	4. Muhatap	İbtidâ-i Altmışlı	Kangırlı Ali Niyazi Efendi
1288/1871	V.	3. Muhatap	Hareket-i Altmışlı	Kangırlı Ali Niyazi Efendi
1289/1872	IV.	11.Muhatap	Mûsilâ-i Süleymâniye	Tekirdağlı Ömer Efendi
1290/1873	III.	8. Muhatap	Hâmise-i Süleymâniye	Ayaşlı Mustafa Tevfik Efendi
1291/1874	II.	10.Muhatap	Hâmise-i Süleymâniye	Şehrî Ahmed Nüzhet Efendi
1292/1875	VI.	Mukarrir	Hâmise-i Süleymâniye	Oflu Mahmud Kamil Efendi
1293/1876	VI.	Mukarrir	Hâmise-i Süleymâniye	Oflu Mahmud Kamil Efendi

60 Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/175; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (İstanbul: Milli Gazete Yayınları, 1980), 3/36; Mehmet Akif Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar Ve Trabzon'un Ünlü Aileleri* (İstanbul: Çatı Yayınları, 2007), 511-512; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Ofllu Hoca Efendi İsmi Markalaştırılan Âlimler", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 37.

61 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/113, 143; 400 vd.

62 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/400 vd.

1294/1877	VI.	Mukarrir	Hâmise-i Süleymâniye	Oflu Mahmud Kamil Efendi
-----------	-----	----------	----------------------	--------------------------

2. Huzur Derslerine Katılan Trabzonlu Muhataplar

Muhatap, mukarrir ile huzur dersini müzakere eden âlimler için kullanılan bir tabirdir. Bunlara önceleri “talip” denirken, sonraları “muhatap” olarak isimlendirilmişlerdir. Muhataplar da ya padişah tarafından seçilir ve onanır; ya da şeyhülislâm tarafından seçilir, padişah tarafından onanırdı. Görevleri, seçilen ayete önceden hazırlanmak, mukarrirde soru sormak ve derse katkı sağlamaktı. Mukarrirde aranan şartların aynısı muhatapta da aranırdı. Huzur derslerine katılan muhatap sayısı başlangıçta 5 iken 1189’da 7 olmuştur. Daha sonra sırasıyla 11’e, 12’ye ve 13’e kadar yükselmiştir. 1293’te 14 olan muhatap sayısı 1316’da 15’e ulaşmış ve son oturuma kadar bu şekilde devam etmiştir.⁶³

2.1.Keşşaf Ömer Efendi (ö. 1203/1789 sonrası)

Keşşaf Ömer Efendi Trabzonlu müderrislerdendir. Hayatı hakkında detaylı bilgi yoktur. Kaynaklardan öğrendiğimize göre Halep mollalığı ve Mısır mollalığı (1201 Cemaziyelahir) yapmış olup Sultan III. Selim’in (1789-1807) saltanatının ilk yıllarında vefat etmiştir. 1172-1173 senelerinde huzur derslerine muhatap olarak katılmıştır.⁶⁴ 26 Ramazan 1172 Çarşamba günü Ağabahçesi Revan Odası’nda Muhaddis Muhammed Efendi’nin mukarrirliğinde icra edilen IV. meclisteki huzur dersinde bulunan beş muhataptan biridir. 8 Ramazan 1173 Perşembe günü Sarık Odası’nda Üsküdar Kadısı Hamidî Muhammed Efendi’nin tahrir ettiği derse de muhatap olarak katılmıştır.⁶⁵ Bu tarihten sonraki derslere katılıp katılmadığı konusunda bir fikir sahibi değiliz. Zira 1198 yılına kadar bu derslere katılan mukarrir ve muhatapların çok az bir kısmının ismi tespit edilebilmiştir.⁶⁶

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığına göre Keşşaf Ömer Efendi, huzur derslerinin resmiyet kazandığı ilk yıl olan 1172’de muhatap olarak bu derslere katılmıştır. Ayrıca mevcut bilgilerden hareketle tespit edebildiğimiz kadarıyla huzur derslerine katılan ilk Trabzonlu olma özelliğine sahiptir.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.⁶⁷

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
-----------	--------	--------	---------	----------

63 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/84-88; Kara, “İslâm Geleneğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri”, 322-323.

64 Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 3/701; Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/356, 1096.

65 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/1-3, 608.

66 III. Mustafa’nın saltanatında 1172’den 1180’e kadar huzur derslerinin her sene yapıldığına dair resmi kayıtlar mevcuttur. Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/2 vd.; 30 vd. Bu kayıtlarda, 1173 yılının meclis yerleri ile muhatap ve mukarrirlerin isimleri belirtilmesine karşın 1180 yılına kadar olan derslerin sadece yapıldığına dair bilgiler vardır. 1181-1187 yılları arasındaki derslerle ilgili de herhangi bir kayıt mevcut değildir. Ancak bu durum derslerin yapılmadığı manasına gelmemektedir. III. Mustafa’nın vefatına kadar (1187), huzur derslerinin mukarrir ve muhatap sayıları, meclis sayıları, dersin icrası ve tefsir edilen ayetlerle ilgili ilkeler ve sistem tam olarak yerleşmiş değildi. Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/3-4, 35-36, 70; Kara, “İslâm Geleneğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri”, 314.

67 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/1-3.

1172/1759	IV.	4. Muhatap		Muhaddis Efendi	Muhammed
1173/1760	V.	3. Muhatap	Hareket-i Dâhil	Hamidî Efendi	Muhammed

2.2.İbrahim Efendi (ö. 1228/1813 sonrası)

İbrahim Efendi,⁶⁸ Trabzon'un Sürmene kazasındandır. Huzur dersi muhataplığına ilk tayin tarihi tespit edilememiş olmakla birlikte arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre 1190 senesinde Köprülü Halil Efendi tarafından V. mecliste takrir edilen derse muhatap olarak katılmıştır. 1197 ve 1205 senelerindeki derslerde de bulunmuştur. Ayrıca 1224-1228 yılları arasındaki derslere katıldığına dair vesikalara da ulaşılmıştır. ⁶⁹Ancak hemen belirtmek gerekir ki 1190-1224 yılları arasında icra edilen huzur dersleri ile ilgili bilgiler çok sınırlı olduğundan⁷⁰ İbrahim Efendi'nin bu derslere tam olarak hangi yıllarda katıldığı, toplam kaç kez katıldığı gibi hususlarda net bir şey söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte eldeki veriler onun otuz yılı aşkın bir süre bu derslere devam etmiş olabileceğine işaret etmektedir. Zira derslere ilk kez katıldığı 1190 ile son kez katıldığı 1228 tarihleri arasında tam 38 sene bulunmaktadır.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.⁷¹

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1190/1776	V.	3. Muhatap		Köprülü Halil Efendi
1197/1783	VII.	4. Muhatap		Viranşehirli Hasan Efendi
1205/1791	I.	4. Muhatap		Kuyucaklı Veli Efendizade Esseyyid Abdurrahman Efendi
1224/1809	VIII.	2.Muhatap	Hareket-i Hâriç	Tırnovalı Müftizâde Abdurrahim Efendi
1225/1810	VIII.	3.Muhatap	Hareket-i Hâriç	Tırnovalı Müftizâde Abdurrahim Efendi
1226/1811	VII.	9.Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	Tırnovalı Müftizâde Abdurrahim Efendi

68 Kaynaklarda Sürmeneli İbrahim Efendi adında bir zât yer almakta olup vefat tarihi 1207/1802 olarak verilmiştir. Bu tarih doğru ise bu zat değildir. Bir de, devriye mollalığı yaptıktan sonra 1255/1839'da vefat eden Trabzonlu İbrahim Efendi'ye yer verilir. Bu zat olup olmadığına dair bir delile de sahip değiliz. Bk. Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 400.

69 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/117 vd.

70 Bu konuda detaylı bilgi için bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/36-37; Kara, "İslâm Geleneğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri", 314-315.

71 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/166 vd.; 2-3/796.

1227/1812	VII.	2.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Kütahyalı Mehmed Efendi
1228/1813	VI.	11.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Menteşeli Müftizâde Abdürrahim Efendi

2.3.İsmail Efendi (ö. 1197/1783 sonrası)

İsmail Efendi Trabzonlu âlimlerdendir. Mardin'in kaydettiğine göre 1197 yılında es-Seyyid Münib Efendi'nin mukarrirliğinde icra edilen IV. meclisteki huzur dersine muhatap olarak katılmıştır.⁷² Ancak muhataplığa tayin ve ayrılma tarihi gibi hususlarda bilgi bulunamamıştır. Dolayısıyla bu derslere katılmaya ne zaman başladığı, ne zaman ayrıldığı, toplam kaç kez katıldığı gibi konularda şimdilik kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Zira 1197 yılı ile ilgili detaylı kayıtlar tespit edilmiş olmakla birlikte önceki yıllara dair bilgiler çok sınırlıdır. 1198 yılına gelince, bu yılın mukarrirleri bilinmekle birlikte muhatapları ile ilgili bilgi yoktur.⁷³

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.⁷⁴

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1197/1783	IV.	4.Muhatap		es-Seyyid Münib Efendi

2.4.Mehmed Efendi (ö. 1242/1827)

Mehmed Efendi, 1228 senesinde huzur derslerine muhatap olarak tayin edilmiş ve vefat ettiği 27 Ramazan 1242'ye kadar bu derslere katılmaya devam etmiştir.⁷⁵ 1229-1234 seneleri arası huzur derslerine katılanlar tespit edilemediği için bu yıllarla ilgili bilgi verilememiştir.⁷⁶ Fakat 1228 senesi mukarrir ve muhatapları ile ilgili kayıtlar mevcuttur. Mardin, eserinde bu isimlere yer vermiş olmakla birlikte Trabzonlu Mehmed Efendi'yi bu isimler arasında zikretmemiştir.⁷⁷ Hal böyle iken 1228 yılında muhatap olarak atandığını söylemesi kanaatimizce onun şu ifadelerine dayanmaktadır: "1229-1234 seneleri Ramazanlarında huzur dersleri meclislerinin kimlerden tereküp ettiğini henüz tespit mümkün olamamış ise de 1228 Ramazanının VIII. meclisinde son muhatap ismi olarak yazılı Tabib-i hassâ Seyyid Muhammed Sâkîb Efendi 1235 senesi Ramazanında V. meclise iştirak etmekte bulunmasına nazaran kendisinden evvel ismi yazılı zevâtın bahsi geçen seneler meclislerine iştirak etmiş oldukları anlaşılmaktadır".⁷⁸ Muhammed Sâkîb Efendi 1235 yılındaki bu meclise 9. muhatap olarak katılmıştır. Trabzonlu Mehmed Efendi ise aynı meclise 7. muhatap olarak katılmıştır.⁷⁹ Bu durumda ismi Sâkîb Efendi'den önce yer aldığına göre Mardin onun da 1228 meclisine katılmış olduğunu düşünmüş olmalıdır.

Mehmed Efendi 1235 senesindeki bu meclise Hareket-i Dâhil rütbesi ile katılmış olup bir sonraki yıl da aynı meclise aynı rütbe ile 4. muhatap olarak iştirak etmiştir.

72 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/116.

73 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/165-166; 2-3/36-37, 795-796.

74 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/166.

75 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/125.

76 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/194.

77 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/190-194.

78 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/195.

79 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/198.

1237'deki huzur dersinin ise IV. meclisine Mûsilâ-i Sahn rütbesi ile 5. muhatap olarak katıldığı görülmektedir. Vefat ettiği 1242 senesinde ise III. meclise 1. muhatap olarak yine Mûsilâ-i Sahn rütbesi ile iştirak etmiştir.⁸⁰

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.⁸¹

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1235/1820	V.	7.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Kangırlı Şeyh Abdullah Efendi
1236/1821	V.	4.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Ekmekçi Hafız Ahmed Efendi (Vekaleten)
1237/1822	IV.	5.Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Kırımlı Mehmed Efendi
1238/1823	III.	13.Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Kırımlı Mehmed Efendi
1239/1824	III.	10.Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Akşehirli Hacı Ömer Efendi
1240/1825	III.	7.Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Akşehirli Hacı Ömer Efendi
1241/1826	III.	4.Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Akşehirli Hacı Ömer Efendi
1242/1827	III.	1.Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Akşehirli Hacı Ömer Efendi

2.5.Mehmed Efendi (ö. 1282/1866 sonrası)

Trabzonlu müderrislerden biridir. 1282 Şevval'inde Sofya mollası, daha sonra Bilâd-ı Hamse⁸² mollası oldu. Vefat tarihi tam olarak bilinmemektedir.⁸³ 1248-1281 seneleri arasında huzur derslerine muhatap olarak katıldı. Sofya mollası olarak tayin edilince bu vazifesi sona erdi.⁸⁴ Mehmed Efendi'nin huzur derslerine 33 yıl kesintisiz devam ettiği kayıtlardan tespit edilebilmektedir. İlk dersine 1248 yılında İbtidâ-i Dâhil rütbesi ile katılmış iken 1252 yılında Hareket-i Dâhil derecesi ile dersi takip ettiği anlaşılmaktadır. 1256'da Mûsilâ-i Sahn'a terfi etmiştir. 1265'te Sahn rütbesinde olduğu görülmektedir. 1266'da İbtidâ-i Altmışlı, 1267'de Hareket-i Altmışlı, 1269'da Mûsilâ-i Süleymâniye, 1272'de Hâmise ve nihayet 1281'de son dersini Süleymâniye rütbesi ile takip etmiştir.⁸⁵

80 Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/198 vd.

81 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/198 vd.

82 Bilâd-ı Hamse; Mısır, Şam, Edirne, Bursa, Filibe kadılıkları için kullanılan bir tabirdir. Mehmet, İpşirli, "Bilâd-ı Selâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 6/151-152.

83 Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 4/362.

84 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/132.

85 Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/248 vd.

Mehmed Efendi'nin muhataplık derecesinin hem oturum önceliği hem de ilmî rütbesi bakımından sürekli artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Zira o, ilk huzur dersine, VIII. meclisin 12. muhatabı olarak İbtidâ-i Dâhil rütbesi ile katılmışken son dersine I. meclisin baş muhatabı olarak Süleymâniye rütbesi ile katılmıştır.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.⁸⁶

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1248/1833	VIII.	12.Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	Çarşambalı Mustafa Efendi
1249/1834	VIII.	4.Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	Çarşambalı Mustafa Efendi
1250/1835	VIII.	1.Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	Çarşambalı Mustafa Efendi
1251/1836	VII.	12.Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	Kütahyalı Ahmed Efendi
1252/1836	VII.	7.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Kütahyalı Ahmed Efendi
1253/1837	VII.	5.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Antakyalı Mehmed Said Efendi
1254/1838	VI.	10.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Çarşambalı Mustafa Efendi
1255/1839	VI.	6.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Çarşambalı Hacı Mustafa Efendi
1256/1840	V.	12.Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Çarşambalı Mustafa Efendi
1257/1841	V.	10.Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Çarşambalı Mustafa Efendi ⁸⁷
1258/1842	V.	7. Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Çarşambalı Hacı Mustafa Efendi
1259/1843	V.	1. Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Çarşambalı Hacı Mustafa Efendi
1260/1844	IV.	12.Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Babakal'alı Hacı Mustafa Efendi
1261/1845	IV.	12.Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Babakal'alı Hacı Mustafa Efendi
1262/1846	IV.	11.Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Babakal'alı Hacı Mustafa Efendi

86 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/248 vd.

87 Ders, vekili 6. ders muhataplarından Gümüşhaneli Ömer Hulusi Efendi tarafından tkrir olunmuştur. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/286.

1263/1847	IV.	8. Muhatap	Mûsılâ-i Sahn	Babakal'alı Hacı Mustafa Efendi
1264/1848	IV.	6. Muhatap	Mûsılâ-i Sahn	İstanbulu Hacı Hafız Muhammed Emin Efendi
1265/1849	IV.	6. Muhatap	Sahn	İstanbulu Hacı Muhammed Emin Efendi
1266/1850	III.	13. Muhatap	İbtidâ-i Altmışlı	Denizlili Yahya Efendi
1267/1851	III.	12. Muhatap	Hareket-i Altmışlı	Ahıskalı İsmail Efendi
1268/1852	III.	5. Muhatap	Hareket-i Altmışlı	Ahıskalı İsmail Efendi
1269/1853	III.	2. Muhatap	Mûsılâ-i Süleymâniye	Ahıskalı İsmail Efendi
1270/1854	II.	11. Muhatap	Mûsılâ-i Süleymâniye	Ahıskalı İsmail Efendi
1271/1855	II.	8. Muhatap	Mûsılâ-i Süleymâniye	İstanbulu Hacı Muhammed Emin Efendi
1272/1856	II.	1. Muhatap	Hâmise	İstanbulu Hacı Muhammed Emin Efendi
1273/1857	I.	11. Muhatap	Hâmise	Denizlili Yahya Efendi
1274/1858	I.	8. Muhatap	Hâmise	Denizlili Yahya Efendi
1275/1859	I.	7. Muhatap	Hâmise	İstanbulu Hafız Muhammed Emin Efendi
1276/1860	I.	7. Muhatap	Hâmise	İstanbulu Hafız Muhammed Emin Efendi
1277/1861	I.	8. Muhatap	Hâmise	İstanbulu Hacı Muhammed Emin Efendi
1278/1862	I.	6. Muhatap	Hâmise	İstanbulu Hafız Muhammed Emin Efendi
1279/1865	I.	4. Muhatap	Hâmise	İstanbulu Hafız Muhammed Emin Efendi

1280/1864	I.	2. Muhatap	Hâmise	Kasım Efendi ⁸⁸
1281/1865	I.	1. Muhatap	Süleymâniye	Kasım Efendi ⁸⁹

2.6. Mustafa Efendi (ö. 1258/1842 sonrası)

Trabzonlu Mustafa Efendi ilk olarak 1251 senesinde huzur derslerine muhatap olarak tayin edilmiştir. 1256'da iznini geçirdiği için ihraç edilmiş, ancak 1258'de yeniden muhataplığa alınmıştır. 1259'da ise bu derslerden ayrılmıştır. Ayrılış nedeni ile ilgili bilgi bulunamamıştır.⁹⁰ Mustafa Efendi bu derslere 1251'de Hareket-i Hâric rütbesi ile katılmış, bir yıl sonra İbtidâ-i Dâhil rütbesine yükselmiş, 1255'te ise Hareket-i Dâhil rütbesini elde etmiştir. Sonraki yıllarda katıldığı dersleri de bu rütbe ile takip etmiştir.⁹¹

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.⁹²

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1251/1836	VIII.	12.Muhatap	Hareket-i Hâric	Antakyalı Mehmed Said Efendi
1252/1836	VIII.	9.Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	Antakyalı Mehmed Said Efendi
1253/1837	VIII.	7.Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	İstanbulu Muhammed Emin Efendi
1254/1838	VII.	12.Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	İstanbulu Muhammed Emin Efendi
1255/1839	VII.	8.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Yakuvalı İbrahim Efendi
1256/1840	VII.	2.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Vidinli Mustafa Efendi
1258/1842	VII.	3.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Vidinli Mustafa Efendi

2.7. İsmail Hakkı Efendi (ö. 1282/1866)

Trabzonlu müderrislerdendir. Askeri Tıbbiye Mektebi muallimliği de yapmıştır. 1273 Receb ayında Galata mollası, 1280 Şaban ayında Şam mollası olmuştur. 3 Zilkade 1282/1866 senesinde vefat etmiştir. İstanbul Eyüp'te medfundur.⁹³ 1254-1271 yılları

88 Bu dersi, I. meclis mukarriri Hafız Muhammed Emin Efendi'ye vekaleten, bâirade-i seniye IV. meclis mukarriri Kasım Efendi taktir eylemiştir. Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/380.

89 Bu dersi, I. meclis mukarriri Hafız Muhammed Emin Efendi'ye vekaleten, IV. meclis mukarriri Kasım Efendi taktir eylemiştir. Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/384.

90 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/133, 135.

91 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/260 vd.

92 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/260 vd.

93 Süreyyâ, *Sicill-i Osmâni*, 1/370.

arasında huzur dersleri muhataplığı yapmıştır. İlk oturuma İbtidâ-i Dâhil rütbesi ile katılmıştır. Son oturumda ise Hâmise rütbesinde olduğu görülmektedir.⁹⁴ Derslerden ayrılma nedenine dair kayıt yoktur. Ancak hayatı ile ilgili bilgilere bakılınca ayrılma nedeninin tayin olduğu anlaşılmaktadır.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.⁹⁵

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1254/1838	VIII.	2.Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	Trabzonlu Numan Efendi
1255/1839	VII.	11.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Yakuvalı İbrahim Efendi
1256/1840	VII.	5.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Vidinli Mustafa Efendi
1257/1841	VII.	1.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Vidinli Mustafa Efendi
1258/1842	VI.	11.Muhatap	Hareket-i Dâhil	Yakuvalı İbrahim Efendi
1259/1843	VI.	5. Muhatap	Hareket-i Dâhil	Yakuvalı İbrahim Efendi
1260/1844	VI.	3.Muhatap	Mûsılâ-i Sahn	Yakuvalı İbrahim Efendi
1261/1845	VI.	2.Muhatap	Mûsılâ-i Sahn	Yakuvalı İbrahim Efendi
1262/1846	V.	13. Muhatap	Mûsılâ-i Sahn	Çarşambalı Hacı Mustafa Efendi ⁹⁶
1263/1847	V.	8. Muhatap	Mûsılâ-i Sahn	Çarşambalı Hacı Mustafa Efendi
1264/1848	III.	5. Muhatap	İbtidâ-i Altmışlı	Denizlili Yahya Efendi
1265/1849	III.	4. Muhatap	Hareket-i Altmışlı	Denizlili Yahya Efendi
1266/1850	II.	11. Muhatap	Hareket-i Altmışlı	Yakuvalı İbrahim Efendi
1267/1851	II.	10. Muhatap	Hareket-i Altmışlı	İstanbulu Hacı Hafız Muhammed Emin Efendi
1268/1852	II.	4. Muhatap	Mûsılâ-i Süleymâniye	İstanbulu Hacı Hafız Muhammed Emin Efendi
1269/1853	II.	3. Muhatap	Mûsılâ-i	İstanbulu Hacı Hafız

94 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/134; 2-3/356.

95 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/275 vd.

96 Hacı Şerifte olduğu için dersi, mukarrir vekili Gümüşhaneli Ömer Hulusi Efendi taktır etmiştir. Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/306.

			Süleymâniye	Muhammed Emin Efendi
1270/1854	I.	13. Muhatap	Hâmise	Denizlili Yahya Efendi
1271/1855	I.	8. Muhatap	Hâmise	Denizlili Yahya Efendi

2.8.Osman Azmi Efendi (ö. 1276/1860 sonrası)

Osman Azmi Efendi⁹⁷ Trabzonlu müderrislerden biridir. 1276 Ramazan ayındaki huzur derslerinin IV. meclisine, Mûsilâ-i Sahn rütbesi ile üçüncü muhatap olarak katılmış, aynı yıl istifa sebebiyle bu görevden ayrılmıştır.⁹⁸ İstifa nedenine dair bilgi bulunamamıştır.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.⁹⁹

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1276/1860	IV.	3. Muhatap	Mûsilâ-i Sahn	Trabzonlu (Ahıskalı) Numan Efendi

2.9.Süleyman Vehbi Efendi (ö. 1328/1910)

Süleyman Vehbi Efendi, Osman Efendi'nin oğlu olup 1241/1825 senesinde o dönem Trabzon'a bağlı olan Rize'nin Pazar kazasında doğdu. Bir süre memleketinde tahsil gördükten sonra İstanbul'a gitti ve 1271'de orada icazet aldı. Fetvahane müsevvitliği ve Bab-ı Fetva'da Buhari hocalığı yaptı. Trabzon mevleviyeti, Trabzon naibliği, Erzurum naibliği, Edirne mevleviyeti gibi görevler uhdesine verildi. 1328/1910 yılında emekliye sevk edildi ve bir müddet sonra vefat etti. Trabzonlu Süleyman Vehbi Efendi diye meşhur oldu.¹⁰⁰

1280 senesinde huzur derslerine muhatap olarak tayin edildi. Kesintisiz olarak sürdürdüğü bu vazifeden 1290 yılında Trabzon kadılığına tayini sebebi ile ayrıldı.¹⁰¹ İlimiye sınıfının en üst rütbelerinden biri olan Süleymâniye rütbesine kadar yükseldi. 6 Muharrem 1304'de Haremeyn-i Muhteremeyn pâyesi kendisine tevcih edildi ve üçüncü rütbeden Mecidi nişanı ile ödüllendirildi.¹⁰²

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹⁰³

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
-----------	--------	--------	---------	----------

97 Mukarrir ve muhatapların atanmasına dair belgeleri inceleyen Ömer Kara, bir vesikada Müderris Hocazade Trabzonî Osman Efendi'nin huzur dersine memur edildiğine dair bir kayda yer vermektedir. Bu bilgidir hareketle bahsi geçen Osman Efendi'nin bizim incelediğimiz Osman Azmi Efendi olup olmadığına dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak o olma ihtimali vardır. Zira yaptığımız çalışmada huzur derslerine katılan Trabzonlu başka bir Osman Efendi'ye rastlanamamıştır. Bk. Ömer Kara, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Huzur Dersleri", *Osmanlıda Tefsir Dersi Gelenekleri*, ed. Ömer Kara, Bilal Gökkır, Necmettin Gökkır, Muhammet Abay (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kuran ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, 2018), 35.

98 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/140.

99 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/363.

100 Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 4-5/465-466.

101 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/141.

102 Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 4-5/466.

103 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/380 vd.

1280/1864	VIII.	8. Muhatap	Hareket-i Hâric	Filibeli Abdullah Efendi
1281/1865	VIII.	7. Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	Filibeli Abdullah Efendi
1282/1866	VII.	7. Muhatap	İbtidâ-i Dâhil	Bodrumlu Ömer Lûtfi Efendi
1283/1867	VII.	3. Muhatap	Hareket-i Dâhil	Ahıskalı Muhammed Şerif Efendi
1284/1868	VI.	5. Muhatap	Hareket-i Dâhil	Ayaşlı Mustafa Efendi
1285/1869	V.	9. Muhatap	Hareket-i Dâhil	Samsunlu Halil Efendi
1286/1869	III.	12. Muhatap	Hareket-i Altmışlı	Samsunlu Halil Efendi
1287/1870	III.	2. Muhatap	Mûsılâ-i Süleymâniye	Ayaşlı Mustafa Efendi
1288/1871	III.	1. Muhatap	Mûsılâ-i Süleymâniye	Ayaşlı Mustafa Efendi
1289/1872	II.	10. Muhatap	Hâmise-i Süleymâniye	Samsunlu Halil Efendi
1290/1873	I.	7. Muhatap	Süleymâniye	Yakuvalı Ali Efendi

2.10. Hoca Numan Efendizade Mehmed Esad Efendi (ö. 1914 sonrası)

Huzur dersleri mukarrirlerinden Trabzonlu Nûman Efendi'nin oğlu olup İstanbul'da doğdu. Tahsilini burada tamamladıktan sonra Süleymâniye Camii'nde ders okuttu. İlk icâzetini 1890 yılında verdi. Devletin çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra 1908'de Meclis-i Tetkîkât-ı Şer'iyeye reisi, bir yıl sonra fetva emini oldu. 24 Ocak 1913'te Mahmud Şevket Paşa kabinesinde şeyhülislâmlığa getirildi. Said Halim Paşa hükümetinde de şeyhülislâm olarak kabineye girmesine rağmen 15 Mart 1914'te istifa ederek bu görevden ayrıldı. Tarihi tam olarak bilinmemekle beraber İstanbul'da vefat etti. 1293-1308 yılları arasında huzur derslerine muhatap olarak katıldı. Huzur dersleri muhataplığı esnasında kendisine dördüncü rütbeden Mecîdî ve Osmanlı nişanları verildi. 1895'te üçüncü ve 1897'de birinci rütbeden Mecîdî nişanı aldı, 1895'te gümüş imtiyaz madalyası ile taltif edildi.¹⁰⁴

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹⁰⁵

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
-----------	--------	--------	---------	----------

104 Hayatı hakkında detaylı bilgi için bk, Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/147; 2-3/194-195; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 3/205-206; Mehmet İpşirli, "Mehmed Esad Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 28/470.

105 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/433 vd.

1293/1876	VI.	6. Muhatap	Mûsılâ-i Sahn	Oflu Mahmud Kamil Efendi
1294/1877	V.	14. Muhatap	Mûsılâ-i Sahn	Gümülcineli Ahmed Asım Efendi
1295/1878	VI.	7. Muhatap	Sahn	Karacasulu Hafız Ahmed Necib
1296/1879	III.	12. Muhatap	? ¹⁰⁶	Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1297/1880	III.	6. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1298/1881	III.	3. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1299/1882	II.	10. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1300/1883	II.	9. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1301/1884	II.	7. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1302/1885	II.	5. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1303/1886	II.	4. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1304/1887	II.	2. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1305/1888	I.	14. Muhatap		Karinabadî Ali Efendi
1306/1889	I.	11. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1307/1890	I.	9. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi

2.11. Seyyid Hasan Hüsnü Efendi (ö. 1305/1888)

Trabzon ulemasındandır. Hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Mardin'in kaydettiğine göre 1293 senesinde huzur derslerine muhatap olarak tayin edilmiş ve vefat ettiği 1305 senesine kadar aralıksız bu vazifeyi sürdürmüştür.¹⁰⁷

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹⁰⁸

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
-----------	--------	--------	---------	----------

106 Mardin, Hicri 1296 yılından itibaren resmi kayıtlarda rütbe ve ruûs derecesinin tasrihine itina edilmediği gerekçesiyle herhangi bir yanlışlığa mahal vermemek için 1296 ve sonraki yıllarda meclislere mukarrir ve muhatap olarak iştirak eden zatların sahip oldukları rütbe ve ruûs derecelerine yer vermediğini kaydetmektedir. Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/442. Dolayısıyla bu tarihten sonra tablolarda bu bilgilere yer verilmeyecektir. Ancak Mardin, Mehmed Esad Efendi'nin biyografisini anlatırken 1294 Zilkade'sinde Sahn, 1296 Rebiülevvel'inde İbtidâ-i Altmışlı ve Receb ayında Mûsılâ-i Süleymâniye, 1298 Zilkade'sinde Hâmise-i Süleymâniye rütbesini aldığını kaydeder. Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/194-195.

107 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/147.

108 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/434 vd.

1293/1876	VIII.	5. Muhatap	Hareket-i Dâhil	Dağıstanlı İbrahim Natıkî Efendi
1294/1877	VIII.	1. Muhatap	Hareket-i Dâhil	Dağıstanlı İbrahim Natıkî Efendi
1295/1878	VIII.	5. Muhatap	Hareket-i Dâhil	Dağıstanlı İbrahim Natıkî Efendi
1296/1879	VII.	9. Muhatap		Gelibolulu Hafız Muhammed Adil Efendi
1297/1880	VII.	2. Muhatap		Gelibolulu Hafız Muhammed Adil Efendi
1298/1881	VI.	10. Muhatap		Karacasulu Hafız Ali Rıza Efendi
1299/1882	V.	10. Muhatap		Karacasulu Hafız Ali Rıza Efendi
1300/1883	V.	9. Muhatap ¹⁰⁹		Priştineli Hacı İlyas Efendi
1301/1884	V.	8. Muhatap		Priştineli Hacı İlyas Efendi
1302/1885	V.	4. Muhatap		Priştineli Hacı İlyas Efendi
1303/1886	IV.	12. Muhatap		Gelibolulu Hafız Muhammed Adil Efendi
1304/1887	IV.	8. Muhatap		Gelibolulu Hafız Muhammed Adil Efendi
1305/1888	IV.	2. Muhatap		Gelibolulu Hafız Muhammed Adil Efendi

2.12. Ahmed Hulusi Efendi (ö. 1302/1885 sonrası)

1296 senesinde huzur derslerine muhatap olarak tayin edilen Trabzonlu Ahmed Hulusi Efendi, 1302 senesinde son kez bu görevi ifa ettikten sonra İzmir mevleviyetini ihraz sebebi ile bu görevden ayrılmıştır.¹¹⁰

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹¹¹

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1296/1879	V.	10. Muhatap		Malatyalı Muhammed Feyzi

109 Burada ismi Trabzonlu Hasan Sabri Efendi diye yazılmıştır. Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/458.

110 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/148.

111 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/444 vd.

				Efendi
1297/1880	V.	3. Muhatap		Malatyalı Muhammed Feyzi Efendi
1298/1881	III.	14. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1299/1882	III.	13. Muhatap		Gümülcineli Ahmed Asım Efendi
1300/1883	II.	14. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1301/1884	II.	11. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1302/1885	II.	9. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi

2.13. Hüseyin Avni Efendi (ö. 1305/1888 sonrası)

1296 senesinde atandığı huzur dersleri muhataplığına 1305 senesine kadar on yıl süreyle kesintisiz devam etmiştir.¹¹² Ayrılış nedeni ve sonraki yaşamına dair bilgi bulunamamıştır.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹¹³

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1296/1879	VII.	13. Muhatap		Gelibolulu Hafız Muhammed Adil Efendi
1297/1880	VII.	6. Muhatap		Gelibolulu Hafız Muhammed Adil Efendi
1298/1881	VI.	14. Muhatap		Karacasulu Hafız Ali Rıza Efendi
1299/1882	VI.	13. Muhatap		Gelibolulu Hafız Muhammed Adil Efendi
1300/1883	VI.	14. Muhatap		Malatyalı Muhammed Feyzi Efendi
1301/1884	V.	12. Muhatap		Priştineli Hacı İlyas Efendi
1302/1885	V.	8. Muhatap		Priştineli Hacı İlyas Efendi
1303/1886	V.	6. Muhatap		Priştineli Hacı İlyas Efendi

112 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/148.

113 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/445 vd.

1304/1887	V.	2. Muhatap		Priştineli Hacı İlyas Efendi
1305/1888	IV.	11. Muhatap		Gelibolulu Hafız Muhammed Adil Efendi

2.14. Ahmed Reşid Efendi (ö. 1313/1896)

Trabzonlu Mirzade Hafız Hasan Rüşdü Efendi'nin büyük oğludur. Tahsiline memleketinde babasından başladıktan sonra yüksek tahsil için İstanbul'a gitmiş ve oradan icazet almıştır. Ruûs imtihanında başarılı olarak müderris ve dersiam olmuştur. İcazet vermeye de muvaffak olmuştur. 1305 senesinde tayin edildiği huzur dersleri muhataplık görevini, vefat ettiği 1313 yılına kadar sürdürmüştür. Merkez Efendi mezarlığındaki aile kabristanında medfundur. Huzur dersleri muhataplarından Hafız Esad Efendi kardeşidir.¹¹⁴

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹¹⁵

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1305/1888	VIII.	2. Muhatap		Eğinli İbrahim Hakkı Efendi
1306/1889	VII.	13. Muhatap		Eğinli İbrahim Hakkı Efendi
1307/1890	VII.	10. Muhatap		Ispartalı Abdülkerim Efendi
1308/1891	VII.	4. Muhatap		Ispartalı Abdülkerim Efendi
1309/1892	VI.	14. Muhatap		İstanbulu Muhammed Eşref Efendi
1310/1893	VI.	11. Muhatap		İstanbulu Muhammed Eşref Efendi
1311/1894	VI.	8. Muhatap		İstanbulu Muhammed Eşref Efendi
1312/1895	VI.	4. Muhatap		Ispartalı Abdülkerim Efendi
1313/1896	V.	14. Muhatap		Dramalı İsmail Hakkı Efendi

2.15. Abbas Şükrü Efendi (ö. 1321/1903)

Trabzonlu Hacı Abbas Şükrü Efendi, Fatih Camii dersiamlarından. Buhari Şerif mukarrirliği de yapmıştır. Üç kez icazet vermiştir. 10 Muharrem 1321/1903 tarihinde 95 yaşında vefat etmiş ve Fatih Camii haziresine defnedilmiştir. 1307-1321 seneleri

114 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/354; Güldöşüren, "İstanbul'da Taşralı Bir Ulema Ailesi: Trabzonlu Mirzadeler", 1/339-353.

115 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/476 vd.

arasında huzur derslerine muhatap olarak katılmıştır.¹¹⁶ 1315 yılında Mûsılâ-i Sahn rütbesinde olduğu bildirilmiştir.¹¹⁷

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹¹⁸

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1307/1890	VIII.	9. Muhatap		Dramalı İsmail Hakkı Efendi
1308/1891	VIII.	3. Muhatap		Dramalı İsmail Hakkı Efendi
1309/1892	VII.	13. Muhatap		Ispartalı Abdülkerim Efendi
1310/1893	VII.	13. Muhatap		Ispartalı Abdülkerim Efendi
1311/1894	VII.	6. Muhatap		Ispartalı Abdülkerim Efendi
1312/1895	VII.	3. Muhatap		Dramalı İsmail Hakkı Efendi
1313/1896	VI.	10. Muhatap		Şeyh Hulusi Efendizade Abdülkadir Raşit Efendi
1314/1897	V.	14. Muhatap		Dramalı İsmail Hakkı Efendi
1315/1898	V.	11. Muhatap		Şeyh Hulusi Efendizade Abdülkadir Raşit Efendi
1316/1899	V.	4. Muhatap		Şeyh Hulusi Efendizade Abdülkadir Raşit Efendi
1317/1900	V.	3. Muhatap		Şeyh Hulusi Efendizade Abdülkadir Raşit Efendi
1318/1901	V.	4. Muhatap		Dramalı İsmail Hakkı Efendi
1319/1902	IV.	11. Muhatap		İstanbulu Muhammed Haşim Efendi
1320/1903	IV.	14. Muhatap		İstanbulu Muhammed Haşim Efendi

2.16. Süleyman Vehbi Efendizade Muhammed Hamdi Efendi (ö. 1321/1903)

Hocazade Muhammed Hamdi Efendi, Fatih Camii dersiamlarından. Babası Süleyman Vehbi Efendi de kendisi gibi huzur dersi muhataplığı yapmıştır. Hamdi Efendi'nin mezar taşı kitabesinden anlaşıldığına göre babasından tahsil görmüştür ve oğlu Yusuf Ziyaeddin Bey Evkâf-ı hümayun kadısıdır. 23 Ramazan 1321/1903 senesinde vefat etmiş ve İstanbul Fatih Camii haziresine defnedilmiştir. 1308-1321

116 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/353.

117 Kara, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Huzur Dersleri", 64.

118 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/482 vd.

seneleri arasında huzur derslerine muhatap olarak katılmıştır.¹¹⁹ 1315 yılında Mûsilâ-i Sahn rütbesi ile dersleri takip etmiştir.¹²⁰

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹²¹

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1308/1891	VIII.	2. Muhatap		Dramalı İsmail Hakkı Efendi
1309/1892	VII.	5. Muhatap		Ispartalı Abdülkerim Efendi
1310/1893	VI.	14. Muhatap		İstanbulu Muhammed Eşref Efendi
1311/1894	VI.	11. Muhatap		İstanbulu Muhammed Eşref Efendi
1312/1895	VI.	7. Muhatap		Ispartalı Abdülkerim Efendi
1313/1896	VI.	3. Muhatap		Şeyh Hulusi Efendizade Abdülkadir Raşit Efendi
1314/1897	V.	7. Muhatap		Dramalı İsmail Hakkı Efendi
1315/1898	V.	4. Muhatap		Şeyh Hulusi Efendizade Abdülkadir Raşit Efendi
1316/1899	IV.	13. Muhatap		Dramalı Hacı İsmail Hakkı Efendi
1317/1900	IV.	11. Muhatap		Dramalı Hacı İsmail Hakkı Efendi
1318/1901	IV.	15. Muhatap		Şeyh Hulusi Efendizade Abdülkadir Raşit Efendi
1319/1901	IV.	6. Muhatap		İstanbulu Muhammed Haşim Efendi
1320/1902	IV.	10. Muhatap		İstanbulu Muhammed Haşim Efendi

2.17. Ali Rıza Efendi (ö. 1330/1912)

Ali Rıza Efendi, Vakfikebir kazasının Caferli köyünde doğdu. İlk tahsilini babası Yakup Efendi'den yaptıktan sonra Trabzon'daki Gülbahar Hatun Medresesi'nde eğitimine devam etti. Daha sonra İstanbul'a giderek tahsilini tamamladı. 1288 senesinde Beyazıt Camii dersiamı olarak ders vermeye başladı. Arapça gramerle ilgili *Netâicü'l-efkâr*

119 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/356.

120 Kara, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Huzur Dersleri", 64.

121 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/485 vd.

isimli eseri yeni usulde talebeye kolaylık olsun diye hazırlayıp bastırdı. İlmiyye sınıfındaki rütbesi Hâmîse-i Süleymâniye'dir. Adet üzere dördüncü rütbeden Mecidî ve Osmânî nişanları ile taltif edildi. Aksaray Valide Sultan Camii'nde haftada iki kez Buhari, Meşihat'ta haftada bir kez Şifa-i Şerif okuttu. 20 Ramazan 1330/1912 tarihinde vefat etti. 1310 senesinde başladığı huzur dersleri muhataplığını vefatına kadar aralıksız devam ettirdi.¹²²

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹²³

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1310/1893	VIII.	10. Muhatap		Dramalı İsmail Hakkı Efendi
1311/1894	VIII.	2. Muhatap		Dramalı İsmail Hakkı Efendi
1312/1895	VII.	12. Muhatap		Dramalı İsmail Hakkı Efendi
1313/1896	VII.	5. Muhatap		Gümülcineli Hacı Hasan Hilmi Efendi
1314/1897	VI.	9. Muhatap		Şeyh Hulusi Efendizade Abdülkadir Raşit Efendi
1315/1898	VI.	6. Muhatap		Ermeneekli Muhammed Ayni Efendi
1316/1899	IV.	8. Muhatap		Dramalı Hacı İsmail Hakkı Efendi
1317/1900	IV.	6. Muhatap		Dramalı Hacı İsmail Hakkı Efendi
1318/1901	IV.	2. Muhatap		Şeyh Hulusi Efendizade Abdülkadir Raşit Efendi
1319/1901	III.	8. Muhatap		Gümülcineli Hacı Hasan Hilmi Efendi
1320/1902	III.	8. Muhatap		Gümülcineli Hacı Hasan Hilmi Efendi
1321/1903	III.	4. Muhatap		Alâiyeli Abdullah Fehmi Efendi Vekaleten ¹²⁴

122 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/354-355, 1095-1096; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 1/314; Süleyman Gür, "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler Ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2018), 167.

123 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/492 vd.

124 Birinci ders muhataplarından olan bu zât, mukarrirlik Gümülcineli Hasan Hilmi Efendi'den münhal olduğu için vekaleten mukarrirlik yapmıştır. Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/529.

1322/1904	III.	2. Muhatap		Tosyalı İsmail Zühdü Efendi
1323/1905	II.	15. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1324/1906	II.	14. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1325/1907	II.	12. Muhatap		Tosyalı İsmail Zühdü Efendi
1326/1908	II.	11. Muhatap		Tosyalı İsmail Zühdü Efendi
1327/1909	II.	5. Muhatap		Lüleburgazlı Muhammed Eşref Efendi
1328/1910	II.	3. Muhatap		Lüleburgazlı Muhammed Eşref Efendi
1329/1911	I.	14. Muhatap		Lüleburgazlı Muhammed Eşref Efendi
1330/1912	I.	13. Muhatap		Lüleburgazlı Muhammed Eşref Efendi

2.18. Ali Alaeddin Efendi (ö. 1322/1904)

Ali Alaeddin Efendi, 1313 senesinde atandığı muhataplık görevini, vefat ettiği 1322 senesine kadar sürdürmüştür.¹²⁵ 1315 yılındaki derse Hareket-i Dâhil rütbesi ile katılmıştır.¹²⁶

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹²⁷

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1313/1896	VIII.	2. Muhatap		Ermenekli Muhammed Ayni Efendi
1314/1897	VII.	8. Muhatap		Ermenekli Muhammed Ayni Efendi
1315/1898	VII.	3. Muhatap		Gümülcineli Hacı Hasan Hilmi Efendi
1316/1899	VI.	8. Muhatap		Ermenekli Muhammed Ayni Efendi
1317/1900	VI.	4. Muhatap		Ermenekli Muhammed Ayni Efendi
1318/1901	VI.	3. Muhatap		Gümülcineli Hacı Hasan Hilmi Efendi
1319/1901	V.	7. Muhatap		Tosyalı İsmail Zühdü Efendi

¹²⁵ Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/153.

¹²⁶ Kara, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Huzur Dersleri", 65.

¹²⁷ Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/502 vd.

1320/1902	V.	9. Muhatap		Tosyalı İsmail Zühdü Efendi
1321/1903	V.	7. Muhatap		Tosyalı İsmail Zühdü Efendi
1322/1904	V.	4. Muhatap		Sinoplu Ebubekir Lütü Efendi

2.19. İsmail Efendi (ö. 1322/1904)

İsmail Efendi, Of kazasına mensup olduğu için Oflu İsmail Efendi olarak tanınmıştır. 1313 yılında huzur derslerine muhatap olarak atanmış olup bu görevi vefat ettiği 1322 senesine kadar sürdürmüştür.¹²⁸ 1315 yılındaki dersi Hareket-i Dâhil rütbesi ile takip etmiştir.¹²⁹ Verdiğimiz tablolardan anlaşıldığına göre İsmail Efendi, Trabzonlu Alaeddin Efendi ile hep aynı tarihler arasında ve 1314 yılı hariç hep aynı mecliste huzur derslerine birlikte katılmış ve onunla aynı yılda vefat etmiştir.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹³⁰

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1313/1896	VIII.	9. Muhatap		Ermenecli Muhammed Ayni Efendi
1314/1897	VIII.	1. Muhatap		Gümölcineli Hacı Hasan Hilmi Efendi
1315/1898	VII.	9. Muhatap		Gümölcineli Hacı Hasan Hilmi Efendi
1316/1899	VI.	13. Muhatap		Ermenecli Muhammed Ayni Efendi
1317/1900	VI.	10. Muhatap		Ermenecli Muhammed Ayni Efendi
1318/1901	VI.	9. Muhatap		Gümölcineli Hacı Hasan Hilmi Efendi
1319/1901	V.	12. Muhatap		Tosyalı İsmail Zühdü Efendi
1320/1902	V.	14. Muhatap		Tosyalı İsmail Zühdü Efendi
1321/1903	V.	12. Muhatap		Tosyalı İsmail Zühdü Efendi
1322/1904	V.	8. Muhatap		Sinoplu Ebubekir Lütü Efendi

2.20. Hüseyin Hüsnü Efendi (ö. 1344/1926)

128 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/153.

129 Kara, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Huzur Dersleri", 65.

130 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/502 vd.

Hüseyin Hüsnü Efendi, Hacı Halil Efendi'nin oğludur. 1268/1851 senesinde Trabzon'da doğdu. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra 1285'te İstanbul'a gelerek Cedid Ali Paşa Medresesi'ne kayıt oldu. 1300 yılında Hoca Hafız Şakir Efendi'den icazet aldı. Fatih Camii'nde dersiam olarak görev yaptı. Uzun süre Fetvahane müsevvidliği vazifesinde bulunduktan sonra 1334/1916'da emekli oldu. 1344/1926 yılında vefat etti.¹³¹ 1323-1326 seneleri arasında dört kez muhatap olarak huzur derslerine katıldı.¹³² İlk dersi II. mecliste 2. muhatap, ikinci dersi ise aynı mecliste baş muhatap olarak takip ettikten sonra I. meclise terfi etti.¹³³ Bu durum onun muhataplar arasında önemli bir mevkide olduğunu göstermektedir.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹³⁴

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1323/1905	II.	2. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1324/1906	II.	1. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi
1325/1907	I.	15. Muhatap		Tosyalı İsmail Zühdü Efendi
1326/1908	I.	14. Muhatap		Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi

2.21. Hafız Mahmud Esad Efendi (ö. 1332/1914)

Trabzon'da Musa Paşa imamı ve mütevellisi, ulema ve hattatından Reisülkurra Mirzade Hasan Rüşdü Efendi'nin oğludur. 1272/1856 yılında Trabzon'da doğdu. Hafızlığını ve ilk tahsilini babasının yanında tamamladı. Ayrıca ondan sülüs ve nesih hatları meşk etti. Yüksek tahsil için İstanbul'a gitti. Rizeli Mânizade hoca Ferhat Efendi'nin Süleymâniye Camii'ndeki derslerine devam ederek 1298'de icazet aldı. Beyazıt Camii'nde ders okuttu ve icazet verdi. Hicri 1328'de Mûsılâ-i Sahn rütbesi ile Hâmise-i Tetimme Medresesi müderrisliği tevcih olundu. Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi'den hilafet aldı. 1332/1914 senesinde Merzifon'da vefat etti. Yazmış olduğu bazı seçkin hat levhaları Trabzon'daki Hisar, Hatuniye ve İskender Paşa camilerini süslemektedir. Sultan Abdülhamid ve Mehmed Reşad zamanlarında 1323-1334 seneleri arasında huzur derslerine muhatap olarak katılmıştır.¹³⁵

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹³⁶

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1323/1905	VIII.	13. Muhatap		Dağıstanlı Mustafa Efendi
1324/1906	VIII.	13. Muhatap		Dağıstanlı Mustafa Efendi

131 İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi, *Sicill-i Ahval Dosyası*, nr. 18.

132 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/536-547.

133 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/536 vd.

134 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/536 vd.

135 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/355, 1096; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1970), 199-203; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 3/25-26; Güldöşüren, "İstanbul'da Taşralı Bir Ulema Ailesi: Trabzonlu Mirzadeler", 1/339-353

136 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/539 vd.

1325/1907	VIII.	4. Muhatap		Şehrî Ahmed Ramiz Efendi
1326/1908	VIII.	3. Muhatap		Şehrî Ahmed Ramiz Efendi
1327/1909	VII.	7. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi
1328/1910	VII.	5. Muhatap		Aydoslu Sadullah Efendi
1329/1911	VI.	9. Muhatap		Aydoslu Sadullah Efendi
1330/1912	VI.	5. Muhatap		Aydoslu Sadullah Efendi
1331/1913	V.	8. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi
1332/1914	IV.	14. Muhatap		Tırnovalı Muhammed Hilmi Efendi
1333/1915	III.	7. Muhatap		Nasuh Efendizade Mustafa Asım Efendi

2.22. Mustafa Asım Efendi (ö. 1341/1923)

Kösezaade namıyla meşhur olan Mustafa Asım Efendi, ticaretle meşgul olan Hasan Efendi'nin oğludur. 1262 senesinde Sürmene kazasının Zımla köyünde doğdu. İstanbul Kabataş Mektebi'ni bitirdikten sonra Divanyolu'nda Şahkulu (Sinekli) Medresesi'ne girerek 1284 senesinde icazet aldı. 1313'de Dârülaceze Mektebi'ne vaiz oldu. Rüstem Paşa Camii'nde de vaizlik yaptı. 1303 yılında Hasan Ağa Mahallesi'ndeki Mimar Hasan Ağa Medresesi Müderrisliği de kendisine verilmiş olup 1325 yılına dek bu görevi de sürdürmüştür. 1303 senesinden itibaren sırasıyla İbtidâ-i Hâric, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Hâric, Hareket-i Dâhil, Mûsilâ-i Sahn ruûsu hümayunlarına nail olmuştur. Mecidî ve üçüncü rütbeden Osmanlı nişanlarıyla taltif edilmiştir.¹³⁷ Sadık Albayrak, vefat tarihini 20 Kanunievvel 1329 (1332/1914) olarak verir. Ve huzur derslerine 1325-1331 arası katıldığını kaydeder.¹³⁸ Mardin ise 1333 senesinde huzur derslerine muhatap tayin edilip 1341 senesine kadar muhataplığının devam ettiğini yazar.¹³⁹ Vefat tarihi bu kaynakta 20 Ocak 1339 (1341/1923) olarak verilir.¹⁴⁰

Ancak Mardin'in, huzur derslerinin detaylarını verdiği sayfalarda Mustafa Efendi'nin iki farklı zaman aralığında bu derslere katıldığı anlaşılmaktadır. İlk olarak 1325-1331 seneleri arasında bu derslere katılmıştır.¹⁴¹ Daha sonra bilinmeyen bir nedenle bu derslerden ayrılmış olmalıdır. Çünkü 1332'de derse katılanların arsasında adı bulunmamaktadır. 1333 yılında ise tekrar bu derslere atanmış ve 1341 yılındaki son huzur derslerine de katılmıştır.¹⁴²

137 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/340-341, 1086; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 4-5/188.

138 Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 4-5/188.

139 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/160, 2-3/340-341.

140 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/340-341, 1086.

141 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/545 vd.

142 Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/576 vd.; Bu derslere katılan Mustafa Asım Efendi eğer tek kişi ise Sadık Albayrak'ın verdiği tarih hatalıdır. Düşük de olsa akla iki farklı kişi olabilecekleri ihtimali gelmektedir. Zira Mustafa Asım Efendi 1331'de IV. meclise katılmış iken 1333'de VIII. meclise katılmıştır. Bu durum derslere düzenli bir şekilde devam eden bir kimse için huzur dersleri tertibine aykırıdır. Ancak bu zât 1332'deki derse katılmadığı için tertipte bu şekilde bir farklılık oluşabilir.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹⁴³

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1325/1907	VII.	3. Muhatap		Dağıstanlı Mustafa Efendi
1326/1908	VII.	1. Muhatap		Dağıstanlı Mustafa Efendi
1327/1909	VI.	3. Muhatap		Çarşambalı Ahmed Hamdi Efendi
1328/1910	IV.	2. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi
1329/1911	V.	6. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi
1330/1912	V.	1. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi
1331/1913	IV.	5. Muhatap		Tırnovalı Muhammed Hilmi Efendi
1333/1915	VIII.	13. Muhatap		Serezli Eyyüb Sabri Efendi
1334/1916	VI.	6. Muhatap		Arapgirli Hüseyin Avni Efendi
1335/1917	VI.	10. Muhatap		Arapgirli Hüseyin Avni Efendi
1336/1918	VI.	13. Muhatap		Arapgirli Hüseyin Avni Efendi
1337/1919	VI.	15. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi
1338/1920	VI.	5. Muhatap		Rizeli Osman Nuri Efendi
1339/1921	V.	13. Muhatap		Arapgirli Hüseyin Avni Efendi
1340/1922	IV.	13. Muhatap		Batumlu Abdüllâtif Efendi
1341/1923	IV.	11. Muhatap		Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi

2.23. Ali Bahri Efendi (ö. 1335/1917)

Ali Bahri Efendi, ziraat esnafından Ali Efendi'nin oğludur. 1270/1853 yılında Vakfikebir'in Caferli köyünde doğdu. İlk tahsilini köyünde yaptıktan sonra Trabzon Hatuniye Medresesi'ne kaydoldu. 1285 senesinde İstanbul'a giderek eğitimini sürdürdü. 1296'da Süleymaniye Camii dersiamlarından Hemşinli Mehmed Sâlim Efendi'den icazet aldı. 1300 yılında Süleymâniye Camii'nde ders vermeye başladı. 1314 yılında icazet verdi. Ayasofya Camii'nde de muallimlik yaptı. İki sene Mekker-i Mükerrreme niyabetinde bulundu. Uzun süre Fetvahane Mümeyyiz Muavinliği yaptı. 9 Şubat 1332'de vefat etti (1335/1917).¹⁴⁴ Ali Bahri Efendi 1327-1332 yılları arasında altı kez

Ayrıca huzur derslerinin son dönemlerinde zaman zaman meclis düzenlerinde bazı değişikliklerin olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla bizim kanaatimiz bu derslere katılanın tek kişi olduğu yönündedir.

143 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/545 vd., 576 vd.

144 İstanbul Müftülüğü Şer'iyeh Sicilleri Arşivi, *Sicill-i Ahval Dosyası*, nr. 33.

huzur derslerine muhatap olarak katıldı. 1332'de Mahreç pâyesini ihraz sebebiyle bu vazifeden ayrıldı.¹⁴⁵

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹⁴⁶

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1327/1909	VI.	5. Muhatap		Çarşambalı Ahmed Hamdi Efendi
1328/1910	IV.	4. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi
1329/1911	V.	8. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi
1330/1912	V.	5. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi
1331/1913	IV.	8. Muhatap		Tırnovalı Muhammed Hilmi Efendi
1332/1914	III.	15. Muhatap		Nasuh Efendizade Mustafa Asım Efendi

2.24. Zeynelabidin Efendi (ö. 1341/1923 sonrası)

Of ulemasından Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu olup 1869'da Of'ta doğmuştur. Ünlü hattat Behaüddin Efendi'nin abisidir.¹⁴⁷ Hicrî 1339 yılında Süleymâniye rütbesinde olduğu kayıtlara geçmiştir.¹⁴⁸ Hicrî 1331-1341 yılları arasında 11 yıl kesintisiz bir şekilde huzur derslerine muhatap olarak katılmıştır. Son huzur derslerinin yapıldığı 1341 senesinde, Arapgirli Hüseyin Avni Efendi'nin mukarrirliğini yaptığı II. meclise 4. muhatap olarak iştirak etmiştir. Bu durumda son huzur derslerine katılan zatlardan biridir.¹⁴⁹

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹⁵⁰

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1331/1913	VIII.	8. Muhatap		Serezli Eyyüb Sabri Efendi
1332/1914	VII.	13. Muhatap		Midillili Muhammed Emin Efendi
1333/1915	V.	13. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi
1334/1916	III.	11. Muhatap		Nasuh Efendizade Mustafa Asım Efendi
1335/1917	III.	15. Muhatap		Nasuh Efendizade Mustafa Asım

145 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/157.

146 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/553 vd.

147 Haşim Albayrak, *Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları* (İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2008), 409.

148 Huzur-ı Hümayun Ders-i Şerifi Mukarrir ve Muhatabları (İstanbul: Meşihat-ı Celile-i İslamiyye, Zilhicce 1339) *Ceride-i İlmîyye* 6/68 (1339), 2186. 2185-2188.

149 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/ 158, 568 vd.

150 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/568 vd.

				Efendi
1336/1918	IV.	4. Muhatap		Muğlalı Ali Rıza Efendi
1337/1919	III.	7. Muhatap		Batumlu Abdüllatif Efendi
1338/1920	II.	14. Muhatap		Lüleburgazlı Muhammed Eşref Efendi
1339/1921	II.	10. Muhatap		Lüleburgazlı Muhammed Eşref Efendi
1340/1922	II.	5. Muhatap		Lüleburgazlı Eşref Efendi
1341/1923	II.	4. Muhatap		Arapgirli Hüseyin Avni Efendi

2.25. Ömer Lütfi Efendi (ö. 1926)

Sürmeneli Hafız Ömer Lütfi Efendi diye meşhurdur. Sürmene'nin Sargona/Mesahor köyünde 1284/1867 yılında doğdu. Babası Marangoz Hacı Ahmed Efendi'dir. Şöhreti Bıçakcıoğlu'dur. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra, 1303/1885 yılında İstanbul'a gitmiş ve Beyazıt Camii dersiamlarından Ordulu Ahmed Remzi Efendi'den 1313 senesinde icazet almıştır. 1 Muharrem 1314 senesinde Beyazıt Camii dersiamları arasına girerek tedrise başlamıştır. 1323 Zilkade ayında ilk icazetini vermiştir. 1319'da İbtidâ-i Hâric, 1324'de Hareket-i Hâric ruûsuna nail olmuş, 1323'te dördüncü rütbeden bir kıta Osmanlı nişanı ve altın liyakat madalyası ile taltif edilmiştir. 31 Mayıs 1926'da İstanbul'da vefat etmiştir. 1333 senesinde huzur derslerine muhatap olarak görevlendirilmiştir. 1341 yılındaki son derse kadar bu görevi sürdürmüştür.¹⁵¹ Dolayısı ile huzur derslerine son katılanlardan biridir.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹⁵²

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1333/1915	VIII.	3. Muhatap		Serezli Eyyüb Sabri Efendi
1334/1916	V.	11. Muhatap		Rizeli Osman Nuri Efendi
1335/1917	V.	15. Muhatap		Rizeli Osman Nuri Efendi
1336/1918	VI.	3. Muhatap		Arapgirli Hüseyin Avni Efendi
1337/1919	VI.	2. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi
1338/1920	V.	6. Muhatap		Arapgirli Hüseyin Avni Efendi
1339/1921	IV.	15. Muhatap		Batumlu Abdüllâtif Efendi

151 Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/341, 1086-1087; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 4-5/376.

152 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/575 vd.

1340/1922	IV.	3. Muhatap		Batumlu Abdüllâtif Efendi
1341/1923	III.	15. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi

2.26. Mustafa Zühdü Efendi¹⁵³

Huzur derslerine ilk tayin tarihi 1334'tür. Bilemediğimiz bir nedenden dolayı 1337'de bu vazifeden ayrılmış görünmektedir. Arşiv belgelerinde 1340 ve 1341 yıllarında yeniden derse tayin edildiği kayıtlıdır. Bu durumda ilk katılma 1334, ilk ayrılma 1337; ikinci katılma 1340, ikinci ayrılma huzur derslerinin sona ermesi nedeniyle 1341 olmaktadır. İsmi arşiv kayıtlarında Akçaabatlı Mustafa Zühdü Efendi şeklinde geçmektedir.¹⁵⁴ Derslerin son kez yapıldığı 1341 senesinde toplam 4 Trabzonlunun bu derslere iştirak ettiği anlaşılmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Mustafa Zühdü Efendi huzur derslerine katılan son Trabzonludur. Zira o bu yılki derslerin 7. meclisine katılmıştır.

Huzur Dersleri Katılım Tablosu.¹⁵⁵

Yıl (h/m)	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir
1334/1916	VII.	14. Muhatap		Muğlalı Ali Rıza Efendi
1335/1917	VIII.	3. Muhatap		Batumlu Abdüllâtif Efendi
1336/1918	VIII.	4. Muhatap		Rizeli Osman Nuri Efendi
1340/1922	VII.	14. Muhatap		Debreli Vildan Faik Efendi
1341/1923	VII.	6. Muhatap		İstanbul Saffet Efendi

SONUÇ

Huzur dersleri, 1172/1759 yılından hilafetin kaldırıldığı 1342/1924 yılına kadar sarayda padişahın huzurunda Ramazan ayında yapılan tefsir dersleridir. Bu derslere şeyhülislâm tarafından seçilip padişah tarafından atanan dönemin seçkin âlimleri katılmışlardır. Bu âlimlerin bir kısmı, özellikle Osmanlının son dönemlerinde ülkedeki dini hayata büyük katkı sağlayan Trabzon yöresindedir. Tespitlerimize göre, 4 mukarrir 26 muhatap olmak üzere toplam 30 Trabzonlu âlim bu derslere iştirak etmiştir. Huzur derslerine katılan mukarrir ve muhatapların tamamı, en azından şimdilik, kayıtlarda yer almadığından bu sayının daha fazla olma ihtimali bulunmaktadır. Bu âlimlerin biyografilerinden anlaşıldığına göre önemli bir kısmı ilk tahsillerini köylerinde,

153 Kim olduğu tam olarak tespit edilememekle birlikte 1287/1871'de Akçaabat'ta doğan Mustafa Efendi olma ihtimali vardır. Bu zat ilk tahsilini Trabzon'da yaptıktan sonra İstanbul'da icazet almıştır. Bu esnada Dârü'l-Fünûn Ulûm-i Aliye-i Diniye şubesine de devam ederek 1322'de derece ile mezun olmuştur. Şaban 1326'da İbtidâ-i Hâric rütbesi ile İstanbul müderrisliğine nail olmuştur. Davutpaşa Lisesi'nde 1324'de Arapça, 1325'de dini ilimler hocası olarak görev yapmıştır. Bk. Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 4-5/158-159. Bu tarihten sonraki hayatı hakkında bilgi bulunamadığından 1334'de huzur dersine katılan Mustafa Efendi olabileceğini tahmin etmekteyiz.

154 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/161; 608-609.

155 Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/579 vd.

kasabalarında ya da Trabzon merkezde tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmişlerdir. Bir kısmı ise aslen Trabzonlu olmakla birlikte doğum yerleri olan İstanbul'da eğitim görmüşlerdir. Bu durum yörede üst düzey ilmî bir atmosferin varlığına işaret etmektedir.

Eldeki verilerden anlaşıldığına göre Trabzonlu âlimler derslerin resmîyet kazandığı 1172 tarihinden son derslerin yapıldığı 1341 Ramazan'ına kadar bu derslerde bulunmuşlardır. Zira Trabzonlu Keşşaf Ömer Efendi, 26 Ramazan 1172 Çarşamba günü icra edilen IV. meclisteki huzur dersine katılan beş muhataptan biridir. Ayrıca huzur derslerine katılan ilk Trabzonlu olma özelliğine sahiptir. Derslerin son kez yapıldığı 1341 senesinde ise Mustafa Asım Efendi, Zeynelabidin Efendi, Ömer Lütfi Efendi ve Mustafa Zühdü Efendi olmak üzere 4 Trabzonlu âlim bu derslere iştirak etmiştir. Derslere en son katılan Trabzonlu âlim ise Mustafa Zühdü Efendi'dir.

Aynı yıl içerisinde derslere katılan Trabzonluların sayısı farklılık göstermiştir. Örneğin; 1254 Ramazan'ında üç muhatap ve bir mukarrir olmak üzere dört Trabzonlu derslere katılmıştır. 1255 ve 1256'da durum aynı şekilde seyretmiştir. 1257'de üç olan katılımcı sayısı 1258'de yeniden dörde yükselmiştir. 1313'te toplam altı Trabzonlu derslere katılmıştır. Bu sayı yıldan yıla değişebilmiştir. İlk yıllardan itibaren dönemin en prestijli ilim meclislerine aynı yıl içerisinde çok sayıda Trabzonlunun, bazen aynı meclise birden fazla Trabzonlunun davet edilmesi, Trabzonlu âlimlerin en azından Osmanlıdaki ilim ve kültür hayatındaki yeri hakkında bir kanaat oluşturmaktadır.

Trabzonlu âlimler içerisinde huzur derslerine en fazla katılan isim Numan Efendi olmuştur. O, bu derslere 1247-1254 seneleri arasında muhatap, 1254-1285 seneleri arasında tam 31 sene mukarrir sıfatı ile iştirak etmiştir. Onun böylesine önemli bir göreve bu kadar uzun süre layık görülmesi ilmi vukufiyetini göstermektedir. Bununla birlikte derslere bir, iki kez katılanlar da olmuştur.

Mukarrirlerden Muhammed Efendi, yedi dersi, huzur dersleri meclislerinin en üstünü olan birinci meclisin mukarriri olarak tahrir etmiştir. Bu durum onun ilmi kariyerinin yüksekliğine işaret ettiği gibi yöneticiler ve ulema nezdinde önemli bir konuma sahip olduğunu da göstermektedir. Aynı ifadeler Hasan Sabri Efendi için de kullanılabilir. Çünkü o, padişahın dikkatini öylesine celb etmiş ki, 1286 yılında üçüncü meclise muhatap olarak iştirak ettiği halde, teamülden farklı olarak aynı yıl mukarrirliğe tayin edilmiştir. 1287'de ise mukarrirler meclisi mukarrirliği vazifesine terfi edilmiştir. Bu vazifeye getirilen tek Trabzonlu o olmuştur. Ayrıca 1289 Ramazan'ında kendisine Mevleviyet pâyesi verilerek Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî müftülüğüne atanmıştır.

Yapılan çalışmada Ebül'ulâ Mardin'in, huzur derslerine muhatap olarak katılan Harputlu Abdurrahman Efendi ile Harputlu Ebubekir Fevzi Efendi'yi yer yer Trabzonlu olarak gösterdiği de tespit edilmiştir.

Huzur dersleri ile ilgili çeşitli notların, tahrir ve müzakere metinlerinin 1200'lü yıllardan itibaren sistematik olmasa da tutulmaya başlandığı bilinmektedir. Ancak bu tefsir metinlerinden ya da notlarından az bir kısmı günümüze gelebilmiştir. Trabzonlu Muhammed Efendi 13, Numan Efendi 31, Hasan Sabri ve Mahmud Kamil Efendi üçer dersi tahrir ettiği halde onların tefsir derslerine dair ne kendileri tarafından ne de meclislerine katılan muhataplar tarafından tutulan hiçbir metin veya nota ulaşılamamıştır. Esasen bu derslerle ilgili not tutulup tutulmadığı da tam olarak bilinmemektedir. Ayrıca Trabzonlu muhataplar da onlarca huzur dersine katıldıkları halde onların da derslerle ilgili herhangi bir tefsir notuna ulaşılamamıştır. Bu yüzden "Trabzon uleması huzur dersleri özelinde Kur'ân tefsirine ne katmıştır?" sorusuna

şimdilik net bir cevap vermek de mümkün gözükmemektedir. Ancak onların tefsire ve ilmî hayata sözlü katkılarının olduğu muhakkaktır. Ayrıca huzur derslerine katılan Trabzon ulemasının padişahlara tavsiyeleri, ulemaya yönelttikleri sorular, tefsir ettikleri ayetlerin hangileri olduğu ve benzeri hususlar veri yetersizliğinden dolayı kapalı kalmıştır. Ancak yazma eser kütüphaneleri, şahıs kitaplıkları ve arşivlerdeki dokümanlar tam olarak gün yüzüne çıktığı takdirde bu konularda bazı bilgilere ulaşılabileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak şunu da belirtmekte fayda görüyoruz. Osmanlı uleması ile ilgili bilgi elde edilebilecek kaynaklar oldukça sınırlıdır. Huzur derslerine dair önemli miktarda bilgi ve belgeye ulaşılmış olsa da bu derslere katılan zatların hayatlarına dair bilgiler çok azdır. Buna rağmen Trabzon ulemasının önemli bir kısmının hayatlarına dair bazı bilgilere ulaşılmıştır. Bir kısmı hakkında ise malumat bulunamamıştır. Fakat huzur dersleri hocalarının taşınması gereken özellikler göz önünde bulundurulduğunda haklarında bilgi bulunamayan zatların da Osmanlı'nın ilim ve kültür hayatına ciddi katkılarının olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu makalede ismi zikredilen âlimlerin ve huzur derslerine katılan diğer zatların daha geniş ve müstakil çalışmalara konu edilmesi son derece mühimdir. Bu seçkin ilim erbabının hayatlarının yanında hocalarının, talebelerinin ve varsa yazdıkları eserlerin de tespit edilmesi o dönemlerin ve o dönemdeki ilmi atmosferin sağlıklı bir şekilde analiz edilmesi ve günümüze etkilerinin ortaya konması bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

Ahıskalı, Recep. “Ruûs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/272-273. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Albayrak, Haşim. *Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2008.

Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. 5 Cilt. İstanbul: Milli Gazete Yayınları, 1980.

Albayrak, Sadık. “1914 Yılında Trabzon Medreseleri ve Çaykara’da İlmî Hayat”, *Çaykara’nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu I*. 302-316. Trabzon: Çaykara Müftülüğü Yayınları, 2002.

Ali Bahri Efendi. İstanbul Müftülüğü Şer’iye Sicilleri Arşivi. *Sicill-i Ahval Dosyası*. Nr. 18.

Alpaydın, Mehmet Akif. “Hulâsatü’l-Mukarrirîn: Huzur Dersi’nde Fâtiha Tefsirinden Süzülenler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2018), 193-210.

Atâ, Tayyazâde. *Osmanlı Saray Tarihi/Tarih-i Enderun*. Nşr. Mehmet Arslan. 5 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 2010.

Bal, Mehmet Akif. *Trabzonlu Ünlü Simalar Ve Trabzon’un Ünlü Aileleri*. İstanbul: Çatı Yayınları, 2007.

Çavuşoğlu, Salih. *Osmanlı İmparatorluğunda Padişah Huzurunda Yapılan Tefsir Dersleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2010.

Çelik, Ersin. “Huzur Dersleri Mukarrirlerinden Tosyalı İsmail Zühtü Efendi’nin Tefsir Metninin İncelenmesi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/31 (2017), 301-314.

Demirpolat, Enver. “Huzur Derslerine Katılan Harputlu Âlimler”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2012), 213-237.

Emecen, Feridun. “Selim I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/407-414. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Emecen, Feridun. “Süleyman I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/62-74. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Güldöşüren, Arzu. “İstanbul’da Taşralı Bir Ulema Ailesi: Trabzonlu Mirzadeler”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1/339-353. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Gür, Süleyman. “Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler Ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2018), 155-239.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah. “Ofllu Hoca Efendi İsmi Markalaştıran Âlimler”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1/27-58. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Huzur-ı Hümayun Ders-i Şerifi Mukarrir ve Muhatabları. İstanbul: Meşihat-ı Celile-i İslamiyye, Zilhicce 1339. *Ceride-i İlmiyye* 6/68 (1339), 2185-2188.

Hüseyin Hüsnü Efendi. İstanbul Müftülüğü Şer’iye Sicilleri Arşivi. *Sicill-i Ahval Dosyası*. Nr. 33.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Hattatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1970.

İpşirli, Mehmet. “Bilâd-ı Selâse”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/151-152. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

İpşirli, Mehmet. “Huzur Dersleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/441-444. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

İpşirli, Mehmet. “Mehmed Esad Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/470. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Kara, Ömer. “İslâm Geleneğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri”. *Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları* 2. 299-369. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, 2013.

Kara, Ömer. “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Huzur Dersleri”. *Osmanlıda Tefsir Dersi Gelenekleri*. Ed. Ömer Kara, Bilal Gökçır, Necmettin Gökçır, Muhammet Abay. 25-90. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kuran ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, 2018.

Kara, Ömer. “Osmanlı’da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18 (2011), 519-539.

Kara, Ömer. “Osmanlı’da Huzur Derslerine Katılan Erzurumlu Âlimler”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 47 (2017), 57-74.

Kartal, Alparslan. “Huzur Derslerine Katılan Karşı Âlimler”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2017), 224-243.

Mardin, Ebül’ulâ. *Huzur Dersleri*. 3 Cilt. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951 (2 ve 3. Ciltler 1966’da aynı matbaada basılmıştır).

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 4. Baskı. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.

Sıddıki, Cevat. “Aile Kütüphanelerinden Hareketle Eski Of Medreselerinin Eğitim Müfredatının İncelenmesi (Numanzadeler Aile Kütüphanesi Örneği)”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1/641-649. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Süreyyâ, Mehmed. *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye*. 4 Cilt. Haz. Aktan Ali-Yuvalı Abdülkadir-Keskin Mustafa. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1995.

Tanman, M. Baha. “Dârülkurrâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/545-548. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Temizer, Aydın. “Osmanlıda Huzur Dersi Örnekleri Tahlil ve Tenkitli Tefsir Metni Neşirleri I”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (2013), 65-92.

Trabzon Vilayet Salnamesi (İl Yıllığı). 1869). İSAM. Erişim 10 Temmuz 2020. <http://isamveri.org/?url=salname>.

Trabzon Vilayet Salnamesi (İl Yıllığı). 1888). İSAM. Erişim 10 Temmuz 2020. <http://isamveri.org/?url=salname>.

Uşaklıgil, Halit Ziya. *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar*. İstanbul: Özgür Yayınları, 2003.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1965.

Ünver, Mustafa. “Sarayda Abdülhamid Han Huzurunda Bir Tefsir Dersi ve Neşri”. *Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşamasi: İstanbul Tecrübesi* (2010): 333-353.